

Sablasi terorizma

Sušić, Ida

Master's thesis / Diplomski rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:600349>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-18**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Diplomski studij povijesti i filozofije
IDA SUŠIĆ

Sablasi terorizma

Diplomski rad

Mentor: doc.dr.sc. Marijan Krivak

OSIJEK, 2011.

Sažetak

Danas je terorizam sve raširenija tema. Od 11. rujna 2001. sve se više spominje u medijima, politici, kulturi, gospodarstvu... Promijenio se ne samo svijet u kojem živimo, nego i način na koji procjenjujemo vlastito djelovanje. Ali – terorizam je 'topla voda' koja bi trebala diktirati naš način života. I prije je bilo terorista, ali se o njima mnogo manje govorilo. Mediji unose paniku i strah od nečega što se ne može ni definirati. Premda su napisane brojne knjige te mnogo članaka do konačnog se odgovora nije došlo – Što terorizam jest, a što nije? Iz toga proizlaze brojna pitanja na koja je teško dati jedinstveni odgovor.

Ovim diplomskim radom, *Sablasti terorizma*, željela sam istaknuti polemiku koja se stvara o terorizmu danas. Različita su stajališta o nasilju koje čine teroristi – prema sebi i prema drugima – te se otvara pitanje moralnosti njihova djelovanja. O medijima – na koji način prezentiraju događaje u svijetu i kakvo značenje ti događaji imaju za nas. O političarima – kako se oni nose s problemom terorizma i o strahu koji šire zajedno s medijima. Diplomski sam rad zaključila s poglavljem o sablastima terorizma, odnosno o tome kako je terorizam, u bilo kojem obliku, svuda oko nas.

Ključne riječi: terorizam, mediji, značenje, dobro i zlo

Sadržaj

1. UVOD	4
2. O NASILJU I TERORIZMU	6
2.1. O NASILJU	6
2.2. O TERORIZMU	7
2.2.1. <i>Rat protiv terora</i>	11
3. POLITIKA STRAHA	13
3.1. TERORIZAM I MEDIJI	13
3.2. ONO NEPOZNATO	15
3.3. SLOBODA KAO TERORISTIČKA IDEJA	16
3.4. RANJIVOST I POSIBILISTIČKO RAZMIŠLJANJE.....	18
4. DOBRO I ZLO	21
5. APSOLUTNI DOGAĐAJ	25
5.1. NOVI TERORIZAM.....	26
6. O JEZIKU	30
6.1. KRIZA ZNAČENJA	31
7. POTEŠKOĆE S OSVETOM	35
7.1. „ZERO KILLED“	36
7.2. BOMBAŠ - SAMOUBOJICA	37
7.3. O 'PRAVEDNOSTI' TERORIZMA (I RATA!).....	39
7.4. „NIJE DOVOLJNO DA JA POBIJEDIM – BITNO JE DA DRUGI IZGUBE!“	41
8. SABLASTI TERORIZMA	43
8.1. SABLASTI MARKSIZMA.....	43
8.2. SABLASTI TERORIZMA	44
9. LITERATURA	46

1. Uvod

Kako bih što bolje približila problem terorizma danas, diplomski sam rad započela poglavljem o nasilju. Jer pri spomenu terorizma, odmah se pomisli na nasilje – bez obzira čini li se prema sebi ili prema drugima. Pozivam se na Slavoju Žižeka koji razlikuje dvije vrste nasilja: *subjektivno*, koje čine jasno prepoznatljivi i vidljivi akteri, i *objektivno*, koje je nevidljivo i inherentno 'normalnom' poretku stvari. U idućem sam odlomku pažnju usmjerila na nasilje koje nastaje djelovanjem terorizma. Govori se o tome kako nitko za sebe neće reći da je terorist – on je *borac za slobodu!* Dedukcijom i metodom eliminacije dolazimo do definicije terorizma koja, naravno, nije konačna. Uvijek se otvaraju nova pitanja i nove dileme. Želeći definirati profil teroristâ, dolazimo do zaključka kako su suviše heterogeni da bi bili svrstani u jedan određeni tip osobe.

Mediji i političari svojim izjavama unose strah među narod. O 'neprijatelju' se govori kao o nepoznatoj prijetnji i zbog toga se ne zna njegov idući korak. Svaki oblik života postaje potencijalna meta. Više nismo sigurni na poslu, na ulici, u parku, a u konačnici ni u vlastitom domu – što ako teroristi zaraze opskrbu pitke vode ili mlijeka? Takvo razmišljanje dokaz je predstojeće opasnosti i tjera na preventivno ratovanje. Ono ima kao pogubnu posljedicu sustavno obezvrjeđivanje znanja te potiče društvo da ono što ne zna shvati jednako ozbiljno kao ono što zna.

Potrebna je ravnoteža između Dobra i Zla u svijetu jer Dobro niti može pobijediti niti može biti uništeno – osuđeno je na vječni neuspjeh. Zlo se preobrati u nesreću koja predstavlja simbolički kapital čije je iskorištavanje još veće od onoga koji potječe od sreće. Ako 'tjeramo' ljude da razmišljaju o nesreći koja im se može dogoditi, napravili smo kvalitetan proizvod široke potrošnje. To je bit kapitala. Jer *što ako...?*

Točka pretkretnica u razmatranju o terorizmu jest 11. rujna 2001. Baudrillard ga naziva *apsolutnim događajem*. Ne možemo reći da teroristâ i terorizma nije bilo prije toga. Apsolutnost tog događaja jest u tome što se pojavljuje sve više rasprava na temu terorizma te ga se pokušava definirati. Govori se i o 'novom terorizmu'. Ali što je zapravo novo u njemu? Teroristi su se i prije koristili onime do čega su mogli doći, a što im može pomoći u njihovom cilju. Danas je to tehnologija, nuklearno oružje, novac, mediji... I zbog toga je on globalan.

Vjerujem da mnoge ljude ostavlja u šoku čin bombaša-samoubojica. Ali ako se uzme da je njihova želja za takvom smrću jednako jaka kao i naša želja za životom, možemo zaključiti da se protiv takve *vrste* oružja teško boriti. Naš način života udaljava nas od preuzimanja rizika i

približava igranju na sigurno. Opet se vraćamo na pitanje nesreće u našem životu i kako ga ona kontrolira. Stavovi prema riskiranju i doživljajima rizika povezani su s kulturnim vrijednostima s obzirom na izbjegavanje gubitka. Smrt bombaša-samoubojice nije samo nasilna provala smrti, već postaje simbolička i žrtvena.

Na kraj diplomskog rada stavljam njegov početak i razlog zašto pišem o 'sablastima terorizma'. Kao što su u današnjem kapitalističkom društvu prisutne sablasti komunizma, odnosno marksizma, kako ih naziva Derrida, tako je prisutan i terorizam. Kao što se Hamletov otac vratio poput utvare, tako se i terorizam i komunizam vraćaju uvijek iznova, tj. vraćaju nas nazad u prošlost, ali i u budućnost!

2. O nasilju i terorizmu

2.1. O nasilju

Slavoj Žižek u svojem djelu *O nasilju* razlikuje dvije vrste nasilja: subjektivno i objektivno.¹ Subjektivno se nasilje doživljava naspram nulte točke ne-nasilja kao narušavanje 'normalnog' mirnog stanja stvari. Ono je kao vrsta nasilja tek ono što je najlakše vidljivo jer ga čine jasno prepoznatljivi i vidljivi akteri (poput terorista, ubojica, ratova...). Objektivno je nasilje ono koje je inherentno 'normalnom' poretku stvari. Za razliku od subjektivnog nasilja, objektivno je nevidljivo jer podržava takvo stanje nulte točke naspram kojeg – kada se ono naruši – nasilje doživljavamo subjektivno. Razlikuje dvije vrste objektivnog nasilja: 'simboličko' i 'sistemska' nasilje. 'Simboličko' je nasilje utemeljeno u jeziku i formama, dok 'sistemska' predstavlja najopasniju i najpodliju varijantu nasilja jer se odnosi na katastrofalne posljedice funkcioniranja naših ekonomskih i političkih sistema. Može se opisati kao fizikalna 'crna tvar' te se predstavlja kao protuteža suviše vidljivom subjektivnom nasilju.

Subjektivno nasilje predstavlja određenu krinku koja nam se očituje kroz medijski vidljiv tip nasilja (samoubilački bombaški napadi, demonstracije, teroristički napadi...) te nam onemogućuje uočavanje istinskog, objektivnog nasilja svijeta pri kojem naša uloga više nije pasivno i nedužno promatranje strahova, nego aktivno i nametnuto sudjelovanje u njima (najčešće na nesvjestan način).

Objektivno se nasilje ne može medijski prikazati i manipulirati niti ga se može analizirati uobičajenom metodologijom empirijskih znanosti. Ono je svoj novi oblik zadobilo u kapitalizmu. Nasilje koje je prisutno dolazi iz „egoističke“ spekulativne igre kapitala koja slijedi logiku profita i posve je indiferentna spram toga kako će njegovo kretanje utjecati na društvenu stvarnost. Kapital sam sebe pokreće omogućujući katastrofe i promjene u stvarnom životu. Upravo u tome počiva fundamentalno sistemska nasilje kapitalizma, neugodnijeg od bilo kojeg izravnog društveno-ideološkog nasilja u razdoblju prije kapitalizma. Ovakvo se nasilje više ne može pripisati konkretnim pojedincima i njihovim 'zlim' namjerama jer je ono u cijelosti 'objektivno', sistemska, anonimno.

¹ Usp. Slavoj Žižek, *O nasilju*, Naklada Ljevak, Zagreb 2008., str. 7-36.

Žižek smatra da istinsko utjelovljenje svega onoga što ne valja u sustavu kao takvom predstavljaju *liberalni komunisti*². Jer, dok se bore protiv subjektivnog nasilja, upravo su oni sami čimbenici strukturalnog nasilja koje stvara uvjete za eksploziju subjektivnog nasilja. Svojim su financijskim spekulacijama zapravo i stvorili uvjete na nastanak netolerancije protiv koje se bore. Liberalni komunisti predstavljaju neprijatelje svake progresivne borbe u današnjem svijetu pa su svi ostali neprijatelji (religijski fundamentalisti i teroristi, korumpirani i neučinkoviti državni birokrati) samo pojedinačne figure čiji uspon i pad ovisi o slučajnom spletu lokalnih okolnosti. Osjetljivi liberalni komunisti (uplašeni, brižljivi, protivnici nasilja) i bijesni zaslijepljeni fundamentalisti su tako dvije strane iste medalje.

2.2. O terorizmu

Kada se uz pojam 'terorizam' vežu moralna i politička pitanja, rasprave o terorizmu postaju kompliciranije. Jedino što ostaje jasno jest to da je terorizam nešto loše. Nitko praktički neće primijeniti ovu riječ na sebe i svoje vlastite postupke niti na one koje simpatizira.

Onaj tko je za jednog terorist, za drugog je borac za slobodu! – ovaj relativizam ukazuje da je na djelu dvostruki standard koji ima oblik *mi nasuprot njih* i predstavlja veliku zapreku razboritoj raspravi, pažljivoj procjeni prakse terorizma te pojedinih terorističkih kampanja i činova.

Pobunjenici koji pribjegavaju nasilju te ih se optužuje da zapravo pribjegavaju terorizmu čine drugi izvor relativizma i drukčiji tip dvostrukog standarda. Tu možemo svrstati i nespremnost da se govori o terorizmu kada je riječ o nasilnim postupcima i politici neke države. To ukazuje na dvostruki standard koji ima oblik *državni djelatnici nasuprot nedržavnih* i na pretpostavku da je terorizam – što god on bio – po definiciji nešto što čine samo pobunjenici, a nikada država.

Igor Primorac to objašnjava na primjeru izraelsko-palestinskog sukoba i ulozi terorizma u njemu. To što su oni rabili mnogi će nazvati terorizmom, premda obje strane isto poriču i istodobno optužuju onu drugu za terorističko postupanje. Palestinci smatraju da je njihova borba pravedna borba za okončanje okupacije, ugnjetavanja i stjecanja samoodređenja. Odnosno,

² Globalna elita menadžera, državnika i utjecajnih ljudi iz medija koji i nas i sebe žele uvjeriti kako globalizacija može pomoći sama sebi. Tvrdi da je moguće u isto vrijeme imati i globalni kapitalizam (prosperirati kao profitabilan poduzetnik) i ono što ga izjeda (odobravati anti-kapitalističke uzroke društvene odgovornosti i ekološka pitanja).

moralno i pravno gledano, u tu svrhu imaju se pravo koristiti nasiljem. To nije terorizam, već borba za slobodu. Izraelci na to odgovaraju da se država tek koristi svojim oružanim snagama i službama sigurnosti kako bi obranila svoju zemlju i njezine građane od terorističkih napada. Palestinci iz toga zaključuju da je odlučujući kriterij terorizma *krajnji cilj* djelatnika: ako je riječ o legitimnom cilju poput nacionalnog oslobođenja, onda to ne može biti terorizam. S druge strane, Izraelci tvrde da je *identitet djelatnika* ono što određuje je li neki nasilni postupak ili politika teroristički ili nije. Ako je riječ o državi, onda to ne može biti terorizam, već se radi o ratovanju ili redarstvenoj akciji. Ako je u pitanju pobunjenička skupina onda to jest terorizam. S njihovog stajališta „državni terorizam“ predstavlja protuslovlje. Osim toga, obje strane mogu doći do pretpostavke da, ako između dviju strana postoji nasilni sukob te je jedna od njih kriva za terorizam, onda to drugu stranu oslobađa od optužbe za terorizam. Ako su *oni* teroristi, *mi* to ne možemo biti.³

Organizacija Ujedinjenih naroda pokušala je formulirati definiciju terorizma, ali su naišli na neuspjeh. Vlade zapadnih država htjele su osigurati da državni dužnosnici nikada ne mogu biti optuženi za terorizam, dok su islamske zemlje htjele osigurati da narodnooslobodilački pokreti na Bliskom istoku i u Kašmiru nikada ne mogu biti smatrani teroristima. Rasprave u ovim okolnostima nužno završavaju nesporazumom. Primorac smatra da bi filozofija mogla pomoći upravo u ovakvim slučajevima, ukazujući na izvore zbrke i nudeći pojašnjenje – a možda čak i definiciju – pojma o kojem je riječ. Smatra da bi njegova definicija mogla biti od pomoći u kontekstu rasprave o moralnoj ispravnosti i neispravnosti terorizma. Takva bi se definicija mogla koristiti u svakodnevnim moralnim i političkim raspravama o terorizmu te u primijenjenoj etici. Put do definicije ide preko oba tipa relativizma glede naravi terorizma i pitanja tko jest, a tko nije terorist. Smatra da treba pristupiti terorizmu kao načinu djelovanja kojim se mogu poslužiti najrazličitiji djelatnici i koji može služiti najrazličitijim ciljevima (od kojih su mnogi, iako ne svi – političke naravi).

„Njime se mogu služiti državni i nedržavni čimbenici i on može biti u službi nacionalnog oslobođenja ili pak ugnjetavanja, revolucionarnih ili reakcionarnih programa. Netko može biti istodobno i terorist i borac za slobodu: boriti se za slobodu i pritom služiti terorizmom kao metodom borbe. Terorizam nije monopol neprijatelja slobode. Mnogi su se narodnooslobodilački pokreti služili terorizmom, bilo povremeno ili sustavno. Netko može biti visoki državni dužnosnik ili časnik u oružanim

³ Usp. Igor Primorac, „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“, u: *Polemos*, br. 10, Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2007., str. 15.

snagama i istovremeno planirati ili provoditi kampanju terorizma. Terorizam nije monopol pobunjenika. Mnoge su vojske rabile terorizam kao metodu ratovanja. Istraživači totalitarizma ističu da totalitarna država ne može održati svoju vladavinu i težiti svojim ciljevima, a da pri tom ne rabi terorizam protiv svog pučanstva.⁴

Terorizam se, znači, treba definirati s obzirom na to *što se čini* i što je *izravni cilj* čina, a ne s obzirom *tko* je djelatnik i koji je njegov *krajnji cilj*. Primorac na taj način dolazi do definicije terorizma:

*„(...) Promišljena upotreba nasilja, ili prijetnja njegovom upotrebom, protiv nedužnih ljudi, s ciljem zastrašivanja nekih drugih ljudi kako bi učinili nešto što inače neće učiniti“.*⁵

Po ovoj definiciji, terorizam je neizravna strategija koja ima dva cilja. Jednu osobu ili skupinu napada se izravno kako bi se doprijelo do druge osobe ili skupine i *nju* se zastrašilo kako bi učinila nešto što inače ne bi. S obzirom na važnost, neizravni je cilj primaran, a izravni je sekundaran.

Sekundarni, ali izravno napadnuti cilj, jesu nedužni ljudi. U kontekstu rata, obično se smatra da u ove spadaju svi osim pripadnika oružanih snaga i službi sigurnosti, onih koji ih opskrbljuju oružjem i streljivom te političkih dužnosnika koji su izravno upleteni u sukob. U političkom sukobu, koji nema karakter rata, ta skupina ima sličan opseg: ona obuhvaća sve osim stanovitih državnih dužnosnika, redarstava i pripadnika službi sigurnosti.

Žrtve terorizma nedužne su u smislu da one nisu krive za bilo koji čin (ili propust) koje bi terorist uvjerljivo mogao iznijeti kao opravdanje za to što im čini. Nema ničega što su one učinile, ili propustile učiniti, na temelju čega bi se moglo ustvrditi da zaslužuju biti ubijene ili osakaćene, ili podložne takvoj sudbini. One ga ne napadaju, stoga terorist svoj čin ne može opravdati djelovanjem iz samoobrane. One ne vode rat protiv njega niti protiv onih u čije ime on djeluje, stoga terorist ne može reći da i on, također, samo vodi rat. One nisu odgovorne za nepravdu ili patnju koja se nanosi njemu ili onima za koje se on bori. One uživaju moralnu zaštitu od nasilja: kao nedužni civili, ako je riječ o ratu, odnosno kao obični građani, a ne oni koji određuju ili provode politiku, ako je riječ o konfliktu koji nema karakter i razmjere rata. Žrtve nisu odgovorne, sa stajališta nekog *uvjerljivog shvaćanja odgovornosti* i primjerenog odgovora, za nepravdu ili patnju protiv koje se terorist bori. Pod *uvjerljivim shvaćanjem* Primorac

⁴ Isto, str. 16.

⁵ Isto, str. 16.

podrazumijeva shvaćanje koje, kao prvo, *odgovornost* neke osobe za stanovito stanje stvari temelji na nekom činu ili propustu te osobe koji je u visokom stupnju dobrovoljan, to jest informiran i slobodan, i u dostatnom je stupnju uzročno vezan za dotično stanje stvari. Kao drugo, podrazumijeva shvaćanje koje uspostavlja stanoviti moralno prihvatljivi razmjer između onoga za što je dotična osoba odgovorna i nepovoljne reakcije koja joj na temelju toga *pripada*.

Naravno da terorist može prihvaćati shvaćanje odgovornosti koje je po našem sudu posve neuvjerljivo te ustvrditi kako njegove žrtve nisu nedužne i kako ono što on čini prema tome nije terorizam. Prema tome, svi pripadnici jedne društvene klase bez razlike – muškarci i žene, stari i mladi, odrasli i maloljetnici – smiju biti ubijeni ili osakaćeni: neki zbog svoje uloge u funkcioniranju sustava izrabljivanja, neki zato jer od tog sustava imaju koristi, a neki opet jer taj sustav podržavaju. Čak i ako prihvatimo drastičnu moralnu osudu kapitalističkog društva što je izriču anarhisti, zasigurno nije svaki tip i svaki stupanj upletenosti u taj društveni poredak dostatan razlog da netko postane metom smrtonosnog nasilja. Pružiti podršku tome poretku ili prihvaćati koristi od njega, doista zavrjeđuje moralni prijekor – ali zasigurno nije dostatan razlog da se netko bombom raznese u komadiće.⁶

Jedno je od glavnih distinktivnih obilježja terorističkog nasilja nediskriminacija – što znači da teror, bilo politički bilo teroristički, u većini slučajeva ne pravi razliku između različitih subjekata, tj. da je sveobuhvatan i da ne bira žrtve. Mnogi današnji zločini visokog profila imaju sposobnost da prestraše javnost upravo zato jer se poimaju kao zločini koji su izvršeni nediskriminacijski, ali nediskriminacijsko nasilje nije jedinstveno svojstvo terorizma. Nedostatak suglasja o značenju terorizma dovodi do prepucavanja u kojima se gotovo svaki neugodni fenomen može predstaviti kao oblik terorizma. Tako imamo narko-teror, kompjuterski ili cyber-teror, bio-teror, agro-teror, eko-teror, postmoderni teror, religijski teror, islamski terorizam, individualni terorizam i mnogo direktniji 'novi terorizam'. U takvoj diskusiji najčešće dolazi do neobaviještenog nagađanja. To je razlog zbog kojeg ne postoji gotovo nikakvo suglasje oko toga što motivira terorizam. Također je izražen i veliki emotivni i subjektivni pristup istraživača, odnosno sudionika diskusije te je većina teorija terorizma proizvod snažnih emocija umjesto analitičkog promišljanja, a nedostaje im empirijsko utemeljenje.

Otvara se pitanje, što bi se uopće i moglo provjeravati? Teroristi su možda suviše heterogeni da bi bili svrstani u jedan određeni tip osobe. Neka su istraživanja provedena na pojedincima koji su zatvoreni zbog terorističkog nasilja. Došlo se do zaključka kako je malo

⁶ Isto, str. 16-19.

vjerojatno da postoji neki određeni tip osobe koja postaje terorist.⁷ A to znači da, zapravo, ne znamo kako izgleda terorist!

Tijekom prošlog stoljeća vlade su pokušale tretirati terorizam kao policijsko pitanje. S time se željelo postići kriminaliziranje terorističkih aktivnosti i diskreditiranje političkih tvrdnji neprijatelja. Jedan od glavnih ciljeva takvog načina pristupa terorizmu jest omogućivanje projekta moralnog osuđivanja. Policijska akcija usmjerena na kriminalce pomaže vladi da zauzme višu moralnu poziciju. Vlade pokušavaju moralno osuđivati te otuda i korištenje pojmova 'fanatik', 'ekstremist', 'zelot' i 'zao' u opisu neprijatelja. Nakon što se terorizam počeo tretirati kao vojni, a ne policijski sukob, iz korijena se promijenio pristup. Ako je ovo rat protiv terora, onda strategija kriminalizacije postaje neprikladna i dužnosnicima će biti teško zadobiti moralni autoritet koji se obično pridaje onima koji se bore protiv zločinaca. Ratovi se ne vode protiv kriminalnih bandi ili terorista.⁸ Zbog toga se ne čudimo kada se nailazi na problem definiranja neprijatelja. Podizanjem uloga i odlukom da se vodi globalni rat protiv terora, vlade odašilju svoju zbunjenost u vezi s ustrojstvom neprijatelja.

2.2.1. Rat protiv terora

Teror⁹ je taktika kojom neprijatelj napada pa se, kada se kaže 'rat protiv terora', postavlja pitanje protiv koga se ratuje. Zbog toga se nailazi na problem definiranja neprijatelja. Glavni sudionici i pokretači rata mogu biti tajnoviti i dvolični te zbog toga i sam rat postaje zbunjujući. Međutim, unatoč nedostatku njihove očiglednosti, najčešće je jasno tko stoji iza samog rata i zbog čega je došlo do istog. Teror je tehnika koja se koristi kako bi se ostvario neki partikularni cilj. Rat protiv terora ima smisla koliko i rat protiv otmicâ ili bombardiranja. U današnje nas vrijeme okružuje globalni sukob kojeg, zbog njegove prirode, ne znamo kako bismo ispravno nazvali. Taj se problem vidi u neimanju suglasnosti kojim riječima opisati značenje trenutnog sukoba i neprijatelja. *Oni* su uvijek opisivani preširoko i neprikladno. Očigledno je da to nije običan neprijatelj. Javlja se strah od definiranja neprijatelja i upotrebljavaju se isprazni pojmovi poput 'globalni rat protiv terorizma' i 'rat protiv ekstremizma'.

⁷ Usp. Frank Furedi, *Poziv na teror: rastuće carstvo nepoznatog*, Naklada Ljevak, Zagreb 2009., str. 26-28.

⁸ Isto, str. 219.

⁹ tèrör, -óra *lat.* (terror – strah, užas) zadavanje straha, izazivanje straha i trepeta, užasa, strave, jeze; primjena nasilja sve do fizičkog uništenja protivnika; terorizam, -zma – vršenje terora, vladanje zastrašivanjem, tiranija; uništavanje protivnika najokrutnijim sredstvima (progoni, ugnjetavanja, ubijanja)

Rat protiv terorizma usmjeren je na pojedince koji su sljedbenici islama što je i jedan od razloga zašto se oni opisuju kao islamski radikali ili džihadisti. Usprkos iracionalnosti formulacije rata protiv terora, nužno je shvatiti da ta usredotočenost na taktike predstavlja pokušaj koji želi dati smisao sukobu što ga politički vrh još uvijek ne shvaća. Vladini dužnosnici Zapada¹⁰ uvijek iznova ističu kako rat nije usmjeren protiv islama. Ne žele se upustiti u rat s islamom i zbog toga im je teško imenovati neprijatelja. Nastoji se stvoriti ne-emotivno ime za neprijatelja. Tako se dolazi do termina 'teroristi koji zloupotrebljavaju islam' i 'politički islam'.

Neprijatelj je poprimio iznimno difuznu i apstraktnu narav. Vijeće domovinske sigurnosti SAD-a poziva se na neprijatelja kao na Univerzalnog protivnika. Napominju da napade mogu provoditi strani teroristi, domaće radikalne skupine, protivnici sponzorirani od strane država ili razljučeni zaposlenici, tj. izvršilac ostaje neimenovan, Univerzalni protivnik. On je vjerojatno najbolje personificiran onime „Znate tko“, a uz takve neprijatelje teško se osjećati sigurno.¹¹

¹⁰ Predsjednik SAD-a George Bush i premijer Velike Britanije Tony Blair.

¹¹ Usp. F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 20.

3. Politika straha

Današnji politički sustav tvrdi da iza sebe ostavlja stare ideološke borbe i da se umjesto toga usredotočuje na stručno upravljanje u administraciji te za svoj primarni cilj postavlja reguliranje sigurnosti i blagostanje ljudi. Takav oblik današnje politike Žižek naziva *post-politička biopolitika*.¹² Nultu točku takve politike čini depolitizirano, društveno objektivno, stručno upravljanje i koordinacija interesa. Jedini način uvođenja strastvenosti u ovo polje i aktivna mobilizacija ljudi jest stvaranje *straha* koji postaje temeljna sastavnica današnje subjektivnosti. Politika koja sama poriče konstitutivnu dimenziju onog 'političkog' pribjegava strahu kao krajnjem mobilizacijskom principu: strah od imigranata, zločina, bezbožne seksualne izopačenosti, strahu od presnažne države kao takve i tereta previsokih poreza, strahu od ekološke katastrofe ili napastovanja.

3.1. Terorizam i mediji

Zbog nemogućnosti objašnjenja načina djelovanja terorista, počinje se govoriti kako su prijetnje terorizma onkraj shvaćanja što pobuđuje osjećaj nesigurnosti i straha. Stvara se strah od nepoznatog koje je spremno napasti i nanijeti nam bol. Upravo ta nemogućnost shvaćanja postala je jedan od oblika kojim se definira terorizam i to je ono što ga čini toliko strašnim. Nasilje samo po sebi savršeno je banalno i bezopasno. Terorističko nasilje nije ono stvarno. Ono je simboličko i zbog toga rađa posebnost. Stvarnost je, pak, načelo koje je izgubljeno jer je fikcija upila njezinu energiju. Stvarnost se pridodaje slici kao dodatak za strah. Umjesto da nam prvo dođe stvarnost pa slika kao dodatan strah, prvo nam dolazi slika i njoj se pridodaju 'trnci' stvarnosti. To je fikcija koja nadilazi fikciju.

„Slika troši događaj, u smislu da ga upija i nudi na potrošnju.

Naravno, ona mu daje i do sada neviđeni utjecaj, ali u vidu događaja-slike.“¹³

Slika je nakon 11. rujna postala oružje. Teroristi su iskoristili neposredan prijenos slika, njihovu trenutačnu difuziju u svijetu. Slika istovremeno veliča događaj, ali ga i uzima za taoca.

¹² Usp. S. Žižek, *O nasilju*, str. 39.

¹³ Jean Baudrillard, *Duh terorizma*, Meandar, Zagreb 2003., str. 38.

Bilo koje nasilje bilo bi im oprošteno, da ga ne prenose mediji – jer terorizam bez medija ne bi bio ništa. Mediji su postali sastavni dio Događaja, terora.¹⁴ Kada se raspravlja o terorizmu, granica između činjenice i fikcije kao i informacije i propagande, postaje nejasna.

„Da bi nas njezin sadržaj pogodio, slika mora postojati zbog sebe same, mora nam nametnuti svoj izvorni jezik. Da bi postojao prijenos u stvarno, potreban je protuprijenos na sliku koji mora biti odlučan.“¹⁵

Vrši se nasilje nad slikom: njezino izrabljivanje u svrhu dokumentacije, svjedočanstva, poruke, naprosto u informativne svrhe. Slika je svijet s dvije dimenzije koji u sebi samom sadrži čitavo savršenstvo. Ako se slici pridodaje treća dimenzija (površina, vrijeme i povijest, zvuk ili pokret, ideja i značenje) koja bi ju trebala približiti stvarnome i reprezentaciji, čini se nasilje nad slikom i ono ju razara kao paralelni svijet. Svaka dodatna dimenzija poništava prethodne. Treća dimenzija poništava drugu, četvrta treću. Ali oduzimanjem dimenzija javlja se ono bitno u spoznaji – *slika je važnija od onoga o čemu govori, kao što je jezik važniji od onoga što označava*. Vlastitost fotografije nije objašnjavanje događaja, nego stvaranje događaja u njemu samome. „Logika bi htjela da najprije postoji događaj (stvarno), a da ga slika dođe rastumačiti“.¹⁶ Slika, kao i događaj, treba ostati strana samoj sebi, ne smatrati se medijem. Treba ostati fikcija i ne zatvoriti se u sliku-ponavljanje. Za nas je najgora, upravo, nemogućnost nekog svijeta bez slike-ponavljanja koja ne bi bila neprestano povraćana, hvatana, snimana, fotografirana, čak prije nego bude viđena. Slika-ponavljanje je smrtna opasnost za 'stvarni' svijet, ali i za sliku. Tamo gdje ona reciklira stvarno i u njega uranja, slika više ne postoji.¹⁷

Povećanje mogućnosti informiranja o stvarnosti u njezinim najrazličitijim aspektima čini sve manje pojmljivom samu ideju 'jedne' stvarnosti. Gianni Vattimo u svom djelu *Transparentno društvo* ističe kako je stvarnost za nas rezultat križanja, kontaminiranja mnogostrukih slika, interpretacija, re-konstrukcija koje, u međusobnom natjecanju ili u svakom slučaju bez bilo kakve 'središnje' koordinacije, distribuiraju mediji. S umnažanjem slika svijeta gubimo *osjećaj stvarnosti*.¹⁸ *Transparentno društvo* jest društvo neograničene komunikacije. Autotransparentnost znači da je slobodno ono društvo u kojem čovjek može postati svjestan sebe u jednoj 'javnoj sferi', sferi javnog mišljenja, slobodnog raspravljanja itd. Pojavljivanje novih središta povijesti čine nemogućim ostvarivanje autotransparentnosti. Umjesto da se kreće prema njoj,

¹⁴ Usp. J. Baudrillard, *Duh terorizma*, str. 38-42.

¹⁵ Jean Baudrillard, *Inteligencija zla ili pakt lucidnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb 2006., str. 84.

¹⁶ Isto, str. 91.

¹⁷ Isto, str. 83.-93.

¹⁸ Usp. Gianni Vattimo, *Transparentno društvo*, Algoritam, Zagreb 2008., str. 19-20.

društvo znanosti o čovjeku i opće komunikacije ide prema fabuliranju svijeta. *Stvarnost svijeta* postaje 'kontekst' različitih fabuliranja, a *narativnost* je postala središnji pojam u raspravama sociologa i povjesničara unutar znanosti o čovjeku. Vattimo spominje Nietzschea koji je rekao da će i stvarni svijet na kraju postati bajka.¹⁹

Sustav *mediji-znanost o čovjeku* fabulira svijet i kada funkcionira na najbolji mogući način, funkcionira kao emancipacija. Smješta nas u jedan manje jedinstven, manje siguran svijet. Za taj je svijet Nietzsche 'stvorio' svog *nadčovjeka*.

3.2. Ono nepoznato

Svijest o nesigurnosti označava spoznaju da nije moguće znati što će se dogoditi u budućnosti jer ona uvijek sadrži element nepoznatog. Strah od nepoznatog uvijek je veći od straha od poznatih prijetnji i to je ono što određuje naše doba. Neimenovane prijetnje mnogo su veće i strašnije baš zbog toga jer ih je nemoguće ili teže predvidjeti. Tehnološki je razvoj stvorio svijet u kojem društvo skoro pa ne može razumjeti destruktivne posljedice ljudskog djelovanja. Kada se govori o nespoznatljivim posljedicama, ističe se nedostatak intelektualnih resursa kojima bi čovječanstvo moglo tumačiti buduće trendove. Konstantno se javnosti ističe da najstrašnije prijetnje nisu one koje se ne mogu predvidjeti, nego one o kojima se ne može reći ništa jer su doslovno nepoznate.

Govoreći o pojmu nepoznatog, može se primijetiti da je ono skoro počelo živjeti vlastiti život. Nepoznatim se ne označava nešto čudno, neuobičajeno ili neidentificirano. Označava se neko stanje ili okolnost, kao neki svojevrsan paralelni svijet koji ne može biti obuhvaćen djelovanjem ljudskog mozga. Sve se više čini da se Nepoznato pretvorilo u svijet za koji nemamo mentalnu mapu. Ono prestaje biti samo retorički idiom koji označava nesigurnost, predstavlja opasan, neiscrtan teritorij koji je ispunjen prijetnjama, a kojih ljudi nisu niti svjesni sve dok se ne ostvare.

Kada se skrene pozornost s onoga što možemo znati na ono što ne možemo, potiče se javnost na očekivanje najgoreg. Pomicanje naglaska na takve probleme odašilje znakove kojima se priznaju činjenice da nam nedostaju izvori za pridavanje značenja budućnosti. To ujedno predstavlja i poziv da budemo terorizirani.

¹⁹ Usp. G. Vattimo, *Transparentno društvo*, str. 30-35.

Ako se strah temelji na nepoznatom, tada imaginacija i spekulacija postaju opravdani oblik procjene prijetnje. Neznanje se u trenucima straha ne predstavlja kao problem, već ono postaje pokazatelj ozbiljnosti neke prijetnje. Nije upitno da se neznanje tretira kao dio ljudskog stanja, odnosno kao postojana činjenica života. Čim se umanjuje mogućnost ljudskog spoznavanja, opasnost od nepoznate prijetnje postaje veća.²⁰

3.3. Sloboda kao teroristička ideja

U današnje vrijeme sloboda se najviše cijeni zbog toga što ima dvojaku funkciju: može i stvarati i razarati. Da bi bila apsolutnom vrijednošću, ona se mora svesti do kraja i zasnivati se ni na čemu do na vlastitoj beskonačnoj punini. Ali ako se uzme da nas ograničenja čine onim što jesmo, ideja apsolutne slobode neminovno je teroristička. Eagleton u svom djelu *Sveti teror* spominje Hegela koji takvu apsolutnu slobodu nalazi utjelovljenom u Francuskoj revoluciji i imenuje ju *slobodom praznine*. Takva sloboda ima okus smrti, ali smrti ispražnjene od smisla i čistog užasa pred onim negativnim, što u sebi nema ništa pozitivnog, koje bi bilo što ispunjavalo. Samo se u činu razaranja ona može osjećati živom jer sve što bi takva sloboda mogla stvoriti neminovno bi tvorilo ograničenje njoj samoj.²¹ Sloboda vodi beskonačan rat protiv terora, koji je ono 'loše' uzvišeno u našoj eri, i mogla bi se zadovoljiti jedino pretvaranjem svijeta u pustinju. Sloboda nikad ne može biti potpuna osim u čistoj samoći. Ali ako opustoši svoj okoliš, prirodno je da ta vrsta slobode onda satre samu sebe. Može se reći da se na svome vrhuncu apsolutna sloboda promeće iz svega u ništa te se doima kao pozitivna negacija: ne biti ništa određeno znači njegovati potencijal da se bude bilo što.

Čista sloboda znači djelovanje na način odriješen od svih vlastitih interesa i želja, što će reći djelovanje u svojevrsnom bezdanu. Apsolutna sloboda znači smrt razlike.

Apsolutna sloboda živi samo u činu negacije i trebaju joj prepreke i protivnici kako bi opstala. Nema prijestupa bez granica koje se mogu probijati, ali niti granica na svijetu što ih apsolutna sloboda ne rastvara u bezobličan glib. Ako sve pogledamo kroz suvremenu politiku, vidjet ćemo da je uvijek postojala potreba za protivnicima: ako su Sovjeti prestali igrati ulogu Drugog na Zapadnoj pozornici, onda Muslimani mogu uvijek uskočiti kao zamjena. Moglo bi se reći da je Zapadu uvijek potrebno da u život prizove neki bauk, a ta je zadaća uvelike olakšana

²⁰ Usp. F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 105-106.

²¹ Usp. Terry Eagleton, *Sveti teror*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006., str. 71-72.

činjenicom da ne manjka ljudi koji se nad njime gnušaju. Jednostavnim rječnikom kazano ta potreba za neprijateljem poznata je kao industrija naoružavanja.

Apsolutna sloboda zbog svoje prirode ne poznaje unutarnje stege. Ograničenje joj jedino dolazi izvana, od moralnih, zakonskih i političkih formi, što znači da kapitalističko društvo odaje trajan sukob između svoga oblika i svoga sadržaja. Zbog tog razmišljanja, filozofi su tražili neki oblik koji bi bio posve unutarnji svome sadržaju te su tu političku utopiju našli u umjetničkim djelima. To je zapravo suprotno od očekivanja da se umjetnosti poklanja tako obilna pozornost u mišljenju društva u kojoj ona igra sve manju praktičnu ulogu. Umjetničko se djelo vidi kao pomirenje sile i poretka, pojedinačnog i općeg, protjecanja i stajanja, slobode i nužnosti, vremena i vječnosti. Umjetničko djelo radni je model pomirenja ljubavi i zakona koje je nekoć bilo poznato kao Bog.

U modernom svijetu ideja slobode se čini neodvojivom od skandala po kojem uopće ništa ne treba postojati, a najmanje mi sami. Ono što nam treba za sigurnost vrsta je slobode koja ne može postojati; dok ju je predmoderna civilizacija nalazila u Bogu, moderna je to uzvišeno rješenje prisiljena zamijeniti mnogo manje popularnom, mnogo manje djelotvornom idejom umjetnosti.²²

„Istinski slobodni čini, koji proistječu iz same jezgre sebstva, jesu uzvišeni. Načiniti njihov zorni otisak značilo bi svesti njihovu tajnovitu neuhvatljivost na konačnu formulu i time ih anulirati. Autentično sebstvo prisutno je samo kao svojevrsna odsutnost ili previd. Sloboda može biti pokazana, ali ne i iskazana. Cijena koju plaćate za slobodu onkraj svih granica jest vječna šutnja. Preobrazbe sebstva jesu zbiljske, ali kako do njih dolazi u ovom tromom, determinističkom, grubom materijalnom svijetu, mora ostati zagonetkom.“²³

²² Isto, str. 85-87.

²³ Isto, str. 119-120.

3.4. Ranjivost i posibilitičko razmišljanje

Strah od terorizma potaknuo je povećani osjećaj ranjivosti. Razvoj zapadne ekonomije i tehnologije uopće, učinio nas je ranjivim u odnosu na prijetnju terorizma. Zbog toga se društvo jednodimenzionalno počinje gledati kao metu, a narod kao žrtvu. Takvo gledište usredotočava se na zadatak kako izbjeći gubitke, umjesto da se traži mogućnost kako preuzeti inicijativu.

„Ranjivost se pretvorila u prevladavajući idiom putem kojeg se predstavlja i doživljava prijetnja terorizma.“²⁴ Idiom ranjivosti ne određuje samo stanje nacije već ujedno izražava i stav o stanju uma pojedinca. Predstavlja osjećaj bespomoćnosti s kojim se ljudi i njihova zajednica suočavaju s nesrećom te se prenosi ideja da su ljudi teško pogođeni onime što podnose.

Povezivanje 'ranjivosti' sa stanjem života pojavilo se 70-ih godina, a promicali su je pisci posvećeni dizanju javne svijesti o ekološkim pitanjima. Ranjivost okoliša predstavljala je globalni problem permanentne krize. Analiza okoliša iz perspektive ranjivosti nesreće prikazuje kao normalna obilježja društava koja nisu u stanju nositi se s rizicima s kojima se suočavaju. Od kasnih 70-ih, pojam ranjivosti se bez problema preselio iz ekologije u društvene znanosti, u psihologiju. Sve više počinje upotreba tog pojma kako bi se naglasila tvrdnja da ljudima i zajednicama nedostaje emocionalnih i psiholoških uporišta potrebnih za nošenje s izazovima svakodnevnog života. Zbog toga se od ljudi očekuje da reagiraju kao žrtve traume, umjesto kao odgovorni građani kada su suočeni s terorističkim napadom na njihove zajednice.²⁵

Ako se ranjivošću reagira na terorizam, velike su šanse da se potakne povećanje osjećaja nesigurnosti i straha među ljudima. Vođeni ranjivošću dovode se do slabosti koje imaju potencijala da gotovo svaku instituciju pretvore u teroristički cilj. Zbog pretpostavke da je napad moguć na svaku dimenziju života, zapadna se društva sve više doživljavaju kao lak plijen koji stalno živi u stanju ranjivosti. Aspekti života koji prije nisu bili problematični stalno se pretvaraju u nove mete. Kada je pristup procjenama prijetnji vođen idejom ranjivosti, takav pristup nužno sadrži elemente nagađanja. Prevladavajuća klima zaziranja od rizika dovodi do neprestanog pronalaženja područja koja su potencijalno ranjiva i prije nego što postanu mete.

Počinju se postavljati 'što ako' pitanja.

„Što ako oni zaraze opskrbu mlijekom? Što ako otrovna biološka tvar zarazi opskrbu vodom?“²⁶

²⁴ F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 60.

²⁵ Isto, str. 162-164.

²⁶ Isto, str. 66.

Takva pitanja mogu se postaviti uključujući bilo koji, do sada nedirnuti, aspekt života koji potom postaje potencijalna meta. S takvim načinom razmišljanja skreće se pozornost s mnogo produktivnijih pitanja o tome što se *može* i što je *vjerojatno* da će se dogoditi.

Ako smo vođeni analizom ranjivosti, obavezno dolazimo do povećanja potencijalnih meta te se time pretpostavlja da je ljudski život stalno pod prijetnjom od šteta koje su poznate i nepoznate. Takva analiza traži najgore u svim oblicima i dimenzijama života.

U današnje je vrijeme tradicionalno povezivanje rizika s vjerojatnostima sve više pod utjecajem mnijenja koje vjeruje da čovječanstvu nedostaje znanja kako bi ih izračunala, odnosno nedostaje informacija za izračunavanje vjerojatnosti.

Pojava spekulativnog pristupa riziku praćena je povećanim utjecajem *posibilističkog razmišljanja*. Ono potiče spekulaciju o tome da bi zapravo sve moglo poći krivo. Ali u našoj se kulturi straha često brka ono što može poći krivo s onime što bi se doista moglo dogoditi. Zbog kulturnog pesimizma u vezi sa znanjem i dubokim strahom spram onog nepoznatog, sve smo više vođeni prema *posibilističkom razmišljanju*. *Probabilističko razmišljanje* dovodi nas do pitanja što bi sve moglo poći po zlu. A odgovor koji slijedi jest: „Sve“.

Promjena razmišljanja s *probabilističkog* na *posibilističko* usko je povezano s društvenim stavovima i predodžbama o budućnosti koja se sve više poima kao predodređena i neovisna o ljudskim posljedicama. Postaje nepoznati svijet skrivenog terora. Na *posibilističko razmišljanje* navodi nas sve veće povećanje prijetnji i straha. Zbog toga nam budućnost izgleda mnogo strašnije i mračnije ako ju promatramo kroz obzor mogućnosti umjesto vjerojatnosti.

„Vjerojatnosti mogu biti izračunate i upravljane, a nepovoljni ishodi mogu biti minimizirani.“²⁷

Što znači, ako zamislimo budućnost u okviru vjerojatnosti, onda će rizici izgledati sigurno. Odnosno, ako ju zamislimo u okviru mogućnosti, pojavit će se užasni scenariji.

Posibilističko razumijevanje vodi nas u smjeru normalizacije očekivanja najgorih mogućih ishoda te potiče jednostrano i fatalističko poimanje budućnosti. To je zbog toga jer umanjuje potencijal razumijevanja neke prijetnje.

Proizvođači straha počeli su izbjegavati govore o *probabilističkom razmišljanju* jer ono omogućuje rješavanje problema i pozitivno usmjeravanje prema proračunavanju i upravljanju rizicima i osiguravanju sigurnosti. *Probabilističko razmišljanje* smatraju neodgovornim i opasnim svi oni koji se prema nesigurnosti odnose sa strahom te se boje eksperimenata i inovacije.

²⁷ Isto, str. 122.

Uvjereni su da su opasnosti s kojima se suočavamo toliko velike i katastrofalne da naprosto ne možemo čekati da dobijemo informaciju pomoću koje bismo izračunali njihove destruktivne posljedice. Zbog toga postupak djelovanja na temelju najgorih scenarija ima više smisla od čekanja na informaciju koja je nužna da se odvažu vjerojatnosti. Problem je taj što postoji malo informacija na temelju kojih se može realistično proračunati vjerojatnost prijetnje. Posljedica su toga strategije za suočavanje s prijetnjama koje nastaju na temelju osjećaja i intuicije umjesto na činjenicama ili dokazima.

Posibilističko razmišljanje predstavlja budućnost kroz niz najgorih scenarija te zahtjeva neposrednu akciju. Ako se gleda iz toga kuta, budućnost je katastrofična i nema se vremena čekati na dokaz. Upravo ta nepoznata prijetnja dokaz je predstojeće opasnosti. Rat protiv terorizma tako postaje preventivno ratovanje, odnosno ne može se oklijevati s vojnom akcijom dok se ne pronađe 'konačni dokaz'. Preventivno ratovanje ima kao pogubnu posljedicu sustavno obezvrjeđivanje znanja te potiče društvo da ono što ne zna shvati jednako ozbiljno kao ono što zna. Uz to što sugerira da su mnoge buduće prijetnje nespoznatljive, preventivni antiterorizam iz temelja dovodi u pitanje ljudsku sposobnost rasuđivanja i razumijevanja.

„Neznanje postaje jednako važan pogon politike kao što su to čvrsti dokazi. Ono što je nepoznato nije prepreka djelovanju. Strah od nepoznatog neprestano poziva na djelovanje koje je usmjereno na najgore scenarije.“²⁸

Zbog takvog konstantnog zamišljanja najgoreg, društvo se potiče da usvoji strah kao jedan od prevladavajućih načela oko kojeg javnost, vlada i institucije trebaju organizirati svoje živote.²⁹

²⁸ Isto, str. 127.

²⁹ Isto, str. 122-128.

4. Dobro i Zlo

Kada se o terorizmu govori s moralnog stajališta, iznose se tvrdnje koje imaju dvostruku ulogu: da osude i stigmatiziraju te ujedno uspostave autoritet koji zauzima visoki moralni položaj. Nemogućnost da se ovakvom sukobu pridoda smisao, ili da se neprijatelja imenuje, dovodi do situacije koja postaje previše nejasna da bi se bilo kojem protagonistu dodijelila jasna moralna pobjeda.

Prvi svjetski rat prekinuo je supremaciju Europe i kolonijalne ere. Drugi je prekinuo nacizam, treći je bio Hladni rat i vrijeme zastrašivanja koje je prekinulo komunizam. Treći rat ide prema jedinstvenom svjetskom poretku. Na to dolazi Četvrti rat koji progona svjetski poredak i svaku dominantnu prevlast. Jer da islam vlada svijetom, terorizam bi se podigao protiv islama. Terorizam je nemoralan i on je odgovor na globalizaciju koja je isto tako nemoralna. Dobro i Zlo jačaju se istodobno kroz isto kretanje. Potreban je balans Dobra i Zla, ravnoteža moralnog svemira.

„Dobro ne umanjuje Zlo, niti suprotno, uostalom: oni su istodobno nesvodivi jedan na drugoga i nerazdvojni. Zapravo, Dobro bi moglo poraziti Zlo jedino ako prestane biti Dobro, jer samim preuzimanjem svjetskog monopola moći, ono donosi i povratak plamena proporcionalne nasilnosti.“³⁰

Balans je prekinut. Došlo je do posvemašnje ekstrapolacije Dobra. Zlo si priskrbuje neku nevidljivu autonomiju, razvijajući se eksponencijalno.³¹

Kada se apsolutni pojam slobode dovede do krajnjih granica, uključuje se oblik terora koji se okreće protiv konačnosti tijela u samom činu težnje da mu se služi. Poput tragičnog protagonista, ona se ušuljava kroz nevidljivu među na kojoj se njeno „sve“ urušava u „ništa“. No čak ni to nije apsolutna granica. Jer, također, moguće je *htjeti* takvo ništavilo, a to se poznaje pod imenom Zla. Međutim, kao što postoji 'dobra' i 'loša' vrsta slobode, isto tako postoji 'dobar' i 'loš' način htijenja *ničega*.

³⁰ J. Baudrillard, *Duh terorizma*, str. 19.

³¹ Isto, str. 17-20.

Kada se upotrebljuje riječ 'zlo', misli se da ona podrazumijeva posebnu teoriju počinjenja nedjela, prema kojoj zlo proistječe iz metafizičkih, a ne iz povijesnih uzroka. Nije vas na krađu automobila navelo bijedno stanovanje i manjak perspektive, nego to što ste nekoć davno pojeli jednu jabuku!

U takozvanom „ratu protiv terora“, 'zlo' se koristi za isključivanje mogućnosti povijesnog objašnjenja. Objašnjenje se smatra odrješenjem od krivnje. Razlozi postaju izlike.

Istina jest da je, ako ne djelujete iz nekog razloga, vaše djelovanje iracionalno te ste vjerojatno odriješeni od krivnje zbog njega. Djelovanje s razlogom obuhvaća stvaralačko tumačenje sila koje nas tlače, umjesto da im se dopusti da nas udaraju poput biljarskih kugli; a takvo tumačenje uključuje neki stupanj slobode. Nije preporučljivo svog neprijatelja opisivati kao luđaka gonjenog zvjerskim strastima jer ga se, moralno govoreći, time oslobađa krivnje. Morate se odlučiti hoćete li ga nazivati zlim ili mahnitim. Ako ne možemo iznijeti neke razloge zbog kojih ljudi postupaju tako kao što postupaju, onda uopće ne govorimo o specifično ljudskom ponašanju, a pitanja nedužnosti ili krivnje postaju, sukladno tome, irelevantna.

Ako je nečiji prijatelj doista metafizički zao, onda se izgledi da ga se porazi doimlju prilično mršavima. Ali nema razloga za pretpostavku da je zlo uistinu metafizičko, u smislu da je s onu stranu bilo kakvog povijesnog objašnjenja. Neki čin može biti u isti mah zao i povijesno objašnjiv. Zli nisu samo spremni gacati u krvi, nego se doista raduju toj mogućnosti. To je srećom rijedak fenomen, premda se poput zračnih sudara, mahom događa u velikim razmjerima.³²

„Iako carstvo dobra ne može biti uništeno, ono je osuđeno na vječni neuspjeh.“³³

Realno vrijeme raspršuje sam događaj koji je prisutan u informaciji koji je tek trenutna povratna slika. Događaji oslobođeni od informacije izazivaju fantastičnu žudnju. Samo su takvi događaji 'stvarni' jer ih ništa ne uspijeva objasniti, a spremna ih je prihvatiti čitava imaginacija. U nama se stvara beskrajna žudnja za događajem, ali i beskrajna obmana jer su sadržaji informacije beznadno inferiorni moći prijenosnih sredstava. Žudnja za događajem i žudnja za ne-događajem simultani su i snažni nagoni. Žudnja za ne-događajem predstavlja žudnju za uzdrmanjem poretka stvari, odnosno žudnju za izbijanjem zla – ono utvrđuje nešto poput ravnoteže snaga dobra i zla. Žudimo za događajem samo ako je izniman, ali žudimo i za tim da se ništa ne dogodi i da stvari ostanu na svojem mjestu. Iz toga proizlaze iznenadna grčenja i proturječni

³² Usp. T. Eagleton, *Sveti teror*, str. 110-113.

³³ J. Baudrillard, *Inteligencija zla*, str. 122.

osjećaji: veselje i užas. Istodobno doživljavamo privlačnost i odbojnost prema događaju i nedogađaju.

Idealna opreka između Dobra i Zla svedena je na ideološku opreku sreće i nesreće. Te opreke nisu simetrične. Svođenje Dobra na sreću jednako je nesretno kao i svođenje Zla na nesreću, no ovo je potonje zanimljivije jer jasnije otkriva našu humanističku viziju, viziju koja čovjeka smatra dobrim po prirodi, a Zlo i nesreću pukim nezgodama. Naš sustav vrijednosti isključuje predodređenje Zla. Tu više nije riječ o borbi između Dobra i Zla. To postaje pitanjem transparentnosti: Dobro je providno, odnosno kroz njega vidimo; Zlo, s druge strane, *čini providnim*, odnosno njega vidimo *iza*.

Misao Zla nije pesimistična, već se temelji na nesreći kojoj se, jer joj želi beznadno umaći, još više ugađa. Inteligencija Zla nadilazi pesimizam. Vizija Dobra jedina je istinski pesimistična i nihilistična vizija. U perspektivi Dobra obnova svjetskog nasilja beznadna je unatoč tome što bez tih zločina naprosto ne bi bilo povijesti. S humanističkog gledišta: čitava je povijest u biti samo zločin.

Najljepša industrija dvadesetog stoljeća preobrat je Zla u nesreću. Nesreća predstavlja simbolični kapital čije je iskorištavanje još veće od onoga koji potječe od sreće. Lakše je nositi se s nesrećom, nego sa srećom i to je razlog zašto je ona najidealnije rješenje za problem Zla.³⁴

Ideal je suvremene demokracije da svi budu spašeni, a to je moguće samo po cijenu neprekidnog podizanja uloga i inflacija. Demokracija je odmah u početku ugušena zbog zaborava nužne diskriminacije, zbog izostavljanja Zla. Potrebna je neopoziva pristunost Zla (vječno nadmetanje Raja i Pakla, Zlo bez mogućeg otkupljenja). Bilo bi nemoralno da svi dobivaju jer su pravila igre takva da netko mora gubiti. S onu stranu Dobra i Zla odvija se natjecateljski odnos u kojem žrtva prestaje biti žrtva aktivnim sudioništvom u vlastitoj nesreći. Nema pretpostavljene nedužnosti i bolje je imati udjela u Zlu, nego u nesreći.

U svom djelu Baudrillard govori o *inteligenciji Zla*. Zlo nema objektivnu stvarnost i ne možemo ga htjeti jer je ono iluzija i zabluda. Zlo je to koje je inteligentno, ono misli nas u smislu da ga svaki naš čin automatski obuhvaća. Zlo nije moralno, ne polaže pravo ni na kakav vrijednosni sud. Inteligencija ne čini Zlo, već ono kroz nju govori.

Terorizam se sastoji od terorizma i antiterorizma. Terorizam se može protumačiti kao izraz unutarnjeg premještanja jedne sile koja je postala svemoćna – svjetsko nasilje imanentno

³⁴ Isto, str. 131-137.

samome sustavu – svijetu. Zbog toga je pokušaj njegova iskorjenjavanja kao objektivnog Zla iluzoran jer je on, u samoj svojoj apsurdnosti, izraz osude te moći prema samoj sebi.

„Nasilje koje vršimo uvijek je odraz onoga nasilja koje dosuđujemo samima sebi. Nasilje koje si dosuđujemo uvijek je odraz onog nasilja koje vršimo. To je inteligencija Zla.

Ako je terorizam Zlo – i takvo je zasigurno u svojoj formi, a ne onakvo kako ga shvaća G.W. Bush, onda nam je potrebna ta inteligencija Zla, uvid u to unutarnje grčenje svjetskog poretka koje je terorizam istodobno događajni trenutak i povratna slika.“³⁵

³⁵ Isto, str. 156.

5. Apsolutni događaj

Dan nakon ozbiljne katastrofe često se poima kao početak nove ere. Javnost smatra da 11. rujna 2001. predstavlja prekretnicu u svjetskoj povijesti. Neki čak tvrde da je nuklearno doba, koje je uslijedilo nakon bacanja atomske bombe na Hirošimu 1945., predstavljalo manji raskid s prošlošću, nego doba terorizma poslije 11. rujna, s erom koja mu je prethodila.

Baudrillard 11. rujna objašnjava kao događaj rascjepa, nepredvidljivi događaj, nerazvrstan u povijesne kategorije i s onu stranu povijesnog uma – događaji se zbivaju u suprotnosti s vlastitom slikom. Raskid s nizom aktivnosti koje izlažu mediji, ne predstavlja ponovno pojavu povijesti niti stvarno koje izbija u srcu virtualnog. Nije događaj u povijesti, nego onkraj povijesti; u sustavu su koji je završio s poviješću.

„Oni (događaji) su njezino (povijesno) unutrašnje grčenje.“³⁶

To je razlog zašto su nadahnuti snagom Zla. Ono se više ne poima kao nositelj nekog konstruktivnog, nego *apsolutnog nereda*.³⁷

U svom djelu *Duh terorizma*, Baudrillard 11. rujna naziva *apsolutnim događajem* jer smo tijekom devedesetih imali ono što je argentinski pisac Macedonio Fernandez nazvao 'štrajkom događaja'. Sada je štrajk okončan.

„Nakon atentata na Svjetski trgovački centar u New Yorku možemo reći da se radi o apsolutnom događaju, 'majci događaja', čistom događaju koji se tiče svih događaja koji su se ikad dogodili.“³⁸

Vattimo u razvijanju teme kraja moderne tematizira o postmodernom oslabljivanju bitka, „bitka u propadanju, bitka koji se širi u iščeznuću, u neupadljivoj i beznačajnoj uprstenjenosti („Gering“)“.³⁹ Ističe kako se filozofi nihilisti poput Nietzschea i Heideggera, „pokazujući nam da se bitak ne podudara nužno s onim što je stabilno, čvrsto, trajno, već da prvenstveno ima veze s događajem, konsenzusom, dijalogom, interpretacijom, trude da nas osposobe da shvatimo to iskustvo osciliranja postmodernog svijeta kao priliku za jedan novi način da budemo (možda: konačno) ljudi.“⁴⁰ Bitak više nema čvrstu strukturiranost, već je podređen događaju. Umjesto stalne prisutnosti, bitak poprima karakteristike nečeg nestalnog. Nečeg što stalno oscilira.⁴¹

³⁶ Isto, str. 119.

³⁷ Isto, str. 113-119.

³⁸ J. Baudrillard, *Duh terorizma*, str. 7.

³⁹ Gianni Vattimo, *Kraj moderne*, Matica hrvatska, Zagreb 2000., str. 113.

⁴⁰ G. Vattimo, *Transparentno društvo*, str. 23.

⁴¹ Marijan Krivak, „Heidegger u postmodernom kontekstu - u svjetlu interpretacije Giannija Vattima“, u: *Čemu*, br. 10, Zagreb 2001., str. 24.

Informacijski sustav proizvodi događaj kao znak, odnosno stvara ne-događaj. Događaji postaju razmjenjivi jedni s drugima na kulturnom tržištu informacija. Događaj se gubi u praznini informacije. Filmovi koji se danas stvaraju tek su vidljiva alegorija filmskog oblika koji je sve prisvojio. Društveni i politički život, krajolik, rat... – konačni su oblik *scenarijskog života*. Film nestaje! Prešao je u stvarnost. Stvarnost nestaje u filmu, film nestaje u stvarnosti.

Važnost tog događaja može se vidjeti i u pristupu s filozofskog stajališta. Prije napada 11. rujna terorizam nije bio važna tema u filozofskim raspravama, nije bilo članaka o terorizmu u filozofskim časopisima... Danas je terorizam u središtu filozofskih rasprava: on je predmet brojnih knjiga, članaka, posebnih brojeva filozofskih časopisa i znanstvenih skupova. Usprkos općem poimanju, Igor Primorac ističe kako je rasprostranjeno shvaćanje da se svijet tog dana silno promijenio, zapravo ishitreno.⁴²

5.1. Novi terorizam

Novi terorizam ima novo oružje: jednako oružje kao i sustav protiv kojeg se bore. Novac, burzovna špekulacija, informatička i aeronautička tehnologija, dimenzija spektakularnosti i medijske mreže - asimilirali su sve od moderniteta i globalnosti ne mijenjajući svoj cilj, a to je: *uništenje*. Novi terorizam prihvaća pravila ne bi li ih narušio. Često se pri uspoređivanju terorizma s Hladnim ratom tvrdi da teroristi, unatoč tome što nemaju destruktivnu snagu bivšeg Sovjetskog Saveza, predstavljaju mnogo opasniju prijetnju globalnoj sigurnosti.

Individualizacija ili privatizacija moći za razaranje povećala je opasnosti s kojima se suočava javnost. Pojedinci i male skupine ne moraju djelovati slijedeći institucionalna pravila i procedure, niti se baviti diplomacijom. Male skupine fanatika, za razliku od država-nacija koje mogu biti sankcionirane, djeluju neovisno o nacionalnim granicama, ne ravnaju se prema tradicionalnim konvencijama međunarodnih odnosa. Prijetnja koju predstavlja takva skupina ne može biti pouzdana unutar vladajućeg okvira shvaćanja. To je razlog zašto se još od 50-ih gleda s panikom na terorista s 'nuklearnom aktovkom' i nedržavne skupine.

S tehnološkim razvojem rastu i opasnosti od terorističkih napada. Umjesto da se taj razvoj usmjeri na borbu protiv terorizma, donositelji odluka i analitičari sigurnosti smatraju ih izvorom ranjivosti. Može se reći da zapadna tehnološka moć služi za jačanje terorista. Zbog

⁴² Usp. I. Primorac, „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“, str. 12.

takvog viđenja tehnologije, ona ima dvojnju ulogu: može biti korištena u svrhu za koju je izvorno osmišljena ili može biti pretvorena u oružje. Pojavljuje se strah da nismo u mogućnosti upravljati tehnologijom i znanošću jer nadilaze naše sposobnosti. Postaje nejasno je li središte straha sam tehnološki razvoj ili moć koju može iskoristiti terorist usmjeren na destrukciju. Stoga rasprave o novom terorizmu imaju karakter spekulacije i predviđanja.

Kada se uspoređuju stari i novi terorizam, može se reći da je ovaj potonji mnogo brutalniji, destruktivniji i obuhvatniji s obzirom na ljudski život. Nasuprot tradicionalnom teroristu koji je bio relativno selektivan u odabiru svojih ciljeva, danas se pojavljuje izvršitelj katastrofalnih akcija s masovnim žrtvama. Još jedna osobina koja se pripisuje novom terorizmu jest motiv religijskog fanatizma.

Do pojavljivanja teze o 'novom terorizmu' došlo je zbog povećanja pozornosti koju su toj temi pridavale zapadne vlade. Tome je pridonijela promjena percepcije elita i interpretacija, a ne objektivna transformacija terorizma. Ono što je doista novo, način je na koji se terorizam poima. Pojam 'terorizma' proširio se i koristi se za opis širokog niza prijetnji. Došlo je do pomaka s poimanja terorizma kao specifičnog lokalnog fenomena na terorizam koji je globalno povezan i stoga predstavlja prijetnju cijelom svijetu.⁴³

Igor Primorac ne prihvaća tvrdnju da se terorizam drastično promijenio 11. rujna 2001. Smatra da su ti napadi, kao i oni koju su im uslijedili, istog tipa kao i terorizam prakticiran tijekom prethodnog stoljeća, barem kada se pojavi terorizma pristupa s filozofske točke gledišta. U svom članku „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“ iznosi svoja razmišljanja i kroz niz primjera pobija tvrdnju o drastičnoj promjeni svijeta.

Ako se za terorizam kaže da dolazi do svog cilja preko stvaranja široko rasprostranjenog straha, onda se mogu identificirati vrlo rani primjeri. Židovski fanatici iz prvog i drugog stoljeća, koji su se po posljednji put očajnički suprotstavili Hadrijanovim rimskim legijama kod Massade, pored Mrtvog mora; Asasini, islamski radikali koji su se pojavili tisuću godina kasnije, te onda osamsto godina nakon njih, sve donedavno najpoznatiji od svih – *ruski teroristi* kasnog osamnaestog i devetnaestog stoljeća. Svi su oni bili fanatici i idealisti koji su koristili teror kao oružje.⁴⁴

Razni su argumenti iz koji se može vidjeti da se radi o 'novom' tipu terorizma. Na primjer, vidi se iz broja žrtava⁴⁵ koje su stradale pri napadu. Mnogi su te napade opisivali kao

⁴³ Usp. F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 52-73.

⁴⁴ Usp. Ninian Stephen, „Prema definiciji terorizma“, u: *Terorizam i pravедnosti*, KruZak, Zagreb 2004., str. 16-17.

⁴⁵ Prema prvim procjenama u napadu je stradalo sedam tisuća ljudi a kasnije se broj spustio na tri tisuće

najveće terorističko zlodjelo u povijesti. Onima koji terorizam shvaćaju kao praksu nedržavnih činitelja to se činilo očitim jer niti jedan teroristički čin u pošlosti nije imao ni približan broj žrtava. Oni koji terorizam promatraju kao masakr civila počinjen od strane državnih čimbenika ne govore o tome na isti način. Državni terorizam lako poprima velike razmjere te je broj žrtava sličan, ako ne i veći⁴⁶.

Još je jedan primjer koji nam govori da smo suočeni s 'novim terorizmom'. Za razliku od ranijeg terorizma, koji je težio ka konkretnim, razumljivim te barem načelno ostvarivim ciljevima, 'novi terorizam' ide za obuhvatnim, maglovitim ciljevima koji se nikada ne mogu postići. Razlika se može vidjeti i u načinu odnošenja prema teroristima. Imalo je smisla pregovarati s teroristima tradicionalnog tipa, dok danas uopće ne postoje ni psihološke niti logičke pretpostavke za ulazak u bilo kakve pregovore. I tu se nailazi na problem. Mnoge terorističke kampanje tijekom prethodna dva stoljeća bile su motivirane nacionalizmom i težile su za konkretnim i barem načelno ostvarivim ciljevima (npr. nacionalno oslobođenje), no druge takve kampanje bile su u službi radikalne internacionalističke ideologije koja se temelji na posve maglovitoj utopiji. A opet, organizacija koju se doživljava kao utjelovljenje 'novog terorizma', Al-Qa'ida, prihvaća svjetonazor koji se neposvećenim čini posve fantastičnim, ali je unatoč tome obznanila izravne ciljeve svoje terorističke djelatnosti. Ti su ciljevi konkretni, shvatljivi i ostvarivi: okončanje vojne nazočnosti zapadnih zemalja u islamskim zemljama i zapadne oružane intervencije u Afganistanu i Iraku te praktički bezuvjetne američke podrške Izraelu.

Dokaz radikalne novosti 'novog terorizma' njegov jest međunarodni opseg. Ali i neke terorističke organizacije koje su djelovale u 20. stoljeću imale su međunarodni opseg, kako u pogledu djelatnosti tako i glede povezanosti i potpore.

Neki promatrači vide 'novi terorizam' kao pojavu karakterističnu za islam i sklonu samoubilačkim napadima jer su napade 11. rujna, kao i one u Londonu, izveli napadači-samoubojice koji su bili muslimanske vjeroispovijesti. Islam i samoubilački napadi su, navodno, u vezi, budući da islamski funamentalizam sadrži stanovita vjerovanja o zagrobnom životu koja imaju motivirajuću snagu te pojedince mogu navesti da žrtvuje život za 'svetu stvar'. Primorac se poziva na Roberta Papea koji u svom djelu o teroristima-samoubojicama pokazuje kako nema značajne veze između samoubilačkog terorizma i islamskog fundamentalizma kao što ni samoubilački napadi nisu nova metoda terorizma. Organizacije kao što su Hizbala u Libanonu, razne palestinske skupine te Tamijski tigrovi, prakticiraju tu metodu više od dva desetljeća.

⁴⁶ Usp. I. Primorac, „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“, str. 12.

Primorac smatra kako 11. rujna nije označio prekretnicu u naravi i moralnom značenju terorizma. S filozofskog stajališta, bitna je razlika između terorizma 19. stoljeća, koji je najvećim dijelom bio ono što bismo danas nazvali *političkim ubojstvom*, te terorizma 20. i 21. stoljeća koji ne pravi razliku između legitimnih i nelegitimnih meta smrtonosnog nasilja⁴⁷. U oba tipa terorizma na djelu je uporaba nasilja u svrhu teroriziranja velikih skupina i iznuđivanja političkih promjena. No, s filozofske točke gledišta, očita je znatna, moralno presudna razlika među njima: prihvaćanje ili pak zbacivanje načela diskriminacije.

⁴⁷ Primorac razlikuje dva tipa terorizma kroz povijest: od Oktobarske revolucije pa do danas 'neizravni' ili 'masovni' terorizam je postao pravilom te je velikim dijelom (premda ne u potpunosti) nadomjestio stari, 'izravni' ili 'individualni' terorizam.

6. O jeziku

O ideji jezika govori se kao o sredstvu pomirenja i posredovanja, miroljubive koegzistencije koja je suprotstavljena nasilnim sredstvima neposrednog i brutalnog sukobljavanja. Umjesto poticanja direktnog nasilja spram drugih, u jeziku dolazi do raspravljanja, razmjene riječi, a čak i kad je agresivna, takva razmjena pretpostavlja minimalno poštovanje spram drugog. Čovjek je 'životinja koja govori' i to znači da odricanje od nasilja čini samu srž ljudskog bića.

„Što ako ljudi nadmašuju životinje u sposobnosti za nasilje upravo zato što imaju 'moć govora'?”⁴⁸

Postoji nešto nasilno u samoj srži simbolizacije stvari što se izjednačava s njezinim usmrćivanjem. Jezik raščlanjuje stvar razarajući njezino organsko jedinstvo, drži njezine sastavnice i svojstva autonomnima. Kada kažemo 'zlato', nasilno izdvajamo njegov metalni oblik iz prirodne teksture i upisujemo u njega naše snove o bogatstvu, moći... što nema nikakve veze s neposrednom stvarnošću zlata kao takvog.

Upravo je jezik, a ne primitivni egoistični interes, prvi i najveći temelj podjele i upravo zbog jezika mi i naši susjedi možemo 'živjeti u različitim svjetovima' čak i ako živimo u istoj ulici. To zapravo znači da verbalno nasilje nije sekundarno iskrivljenje, nego krajnje utočište svakog oblika tipično ljudskog nasilja.

Kada radnici prosvjeduju zbog toga što ih se izrabljuje, oni se ne bune protiv jednostavne stvarnosti, nego su njihovi problemi unaprijed poprimili značenje posredovanjem jezika. Stvarnost sama po sebi nije netolerantna – takvom je upravo čini jezik i njegova simbolizacija.

Žižek se u svom razmatranju o jeziku poziva na Heideggera i njegovu *kuću bitka*. Heidegger u promišljanju 'biti ili Wesen' kao glagola ('bitstvovati') nudi pojam *bîti bez esencije*. Bît tradicionalno označava čvrstu jezgru koja jamči identitet neke stvari. Za Heideggera, bît je nešto što ovisi o povijesnom kontekstu, o epohalnom očitovanju bitka koje se javlja u jeziku i kroz njega. To je ono što on naziva *kuća bitka*. Heideggerov izraz *Wesen der Sprache* ne znači 'bît jezika', nego 'bitkovanje', stvaranje bîti djelovanjem jezika. U srednjem vijeku bît zlata kršćanima je u njegovoj neiskvarenosti i božanskom sjaju, dok nama danas predstavlja ili pokretljivu stvar koja se može koristiti u industrijske svrhe ili materijalni predmet koji ima estetsku funkciju. Drugi primjer za uočavanje razlike koju nam donosi jezik jest glas kastriranog dječaka nekada i sada: prvo je predstavljao istinski glas anđela otprije Pada, a danas kastriranje doživljavamo kao nešto monstruozno. Ta promjena u senzibilitetu je podržana jezikom i ona je

⁴⁸ S. Žižek, *O nasilju*, str. 55.

rezultat promjene našeg simboličkog univerzuma. U takvoj *bitkovnoj* moći jezika nalazi se fundamentalno nasilje: svijet nam je iskrivljen, izgubio je svoju uravnoteženu nevinost te sada jedna boja dominira cijelom slikom.⁴⁹

Iz ovoga možemo zaključiti da između ontološkog nasilja i strukture društvenog nasilja (podržavanja odnosa nasilne dominacije) postoji izravna veza koja pripada jeziku.

6.1. Kriza značenja

Reakcija na određeni događaj pod utjecajem je kulturnih normi. One upućuju ljude što se od njih očekuje kada su suočeni s prijetnjom te kako bi se trebali osjećati i na nju odgovoriti. Kultura omogućuje sustav značenja i kroz njega ljudi pridaju smisao svakodnevnim problemima.

Neki komentatori smatraju da je Bushova administracija svjesno napuhala prijetnju terorizma nakon 11. rujna 2001.⁵⁰ Kažu kako su Bushove izjave preuveličavale terorističku prijetnju tako da njegovi govori svjedoče i o općem strahu i ranjivosti. Nije gubitak materijalne moći, već smanjeni sustav značenja, zaslužan za osjećaj ranjivosti, kao i za uvjerenje da se SAD suočava s ratom za vlastiti opstanak. To je razlog zašto teroristički činovi mogu dobiti takav značaj u današnjoj kulturnoj imaginaciji. Ako se tako gleda na reakciju, onda se ona može bolje opisati kao 'dezorijentacija' negoli kao 'pretjerana reakcija'.

Kada su suočena s nečim neočekivanim, zapadna se društva osjećaju nelagodno. Uspoređivanjem neočekivanog napada na Pearl Harbor u prosincu 1941. s 11. rujnom 2001., dolazi se do zaključka da se ni za jedan događaj krivnja ne može potpuno svaliti na veliki obavještajni neuspjeh jer je postojalo mnogo upozorenja za predstojeće katastrofe. Odnosno, problem nije ležao samo u obavještajnoj prirodi, već i u *interpretacijskoj*. Iz povijesti se vidi da su slučajnost, iznenađenje i nespremnost sastavni dio sukoba i ratovanja. Dolazak neočekivanog ili, pak, fizički utjecaj neke nepredviđene katastrofe nisu problemi s kojima se suočava društvo. Ljudi i zajednice mogu živjeti s nezamislivim ako mogu pridodati smisao svom iskustvu. Društva mogu živjeti s neočekivanim činovima nasilne destrukcije, a mogu čak i napredovati ako posjeduju čvrst sustav značenja putem kojeg mogu tumačiti svoje iskustvo.

Zapadnjački diskurs utemeljen je na pretpostavci da oni koji se služe jezikom, značenje mogu u potpunosti shvatiti te je značenje riječi, dok ih pišemo ili izgovaramo, 'prisutno' u našem

⁴⁹ Isto, str. 55-62.

⁵⁰ Usp. F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 135.

umu, tako da ga možemo prenijeti drugima u njegovom čistom obliku. Stuart Sim se poziva na Derrida kada govori o *iluziji* koja je ukorijenjena u našoj kulturi i na njoj je utemeljen čitav zapadnjački diskurs. Tu iluziju naziva *metafizikom prisutnosti*. Derrida dekonstrukcijom želi razotkriti logocentrizam, odnosno stav po kojemu mi vjerujemo da se značenje riječi može točno odrediti te da se, sve dok težimo preciznosti u našoj upotrebi jezika, ono kao takvo može prenijeti drugima bez većih problema. Problem je da u komunikaciji uvijek postoje određene praznine i značenje ne može biti u potpunosti prisutno. Značenje treba biti shvaćeno kao proces, nešto što se neprestano mijenja, nikada nije sasvim prisutno prilikom upotrebe neke riječi, već se razlikuje od sebe sama i uvijek odgađa dostizanje cjelovitosti u bilo kojem smislu.⁵¹

Kriza značenja od kojeg pate zapadna društva u svijetu nakon 11. rujna vidi se u tome što trećina američke javnosti prihvaća neki oblik 'teorije zavjere' kako bi objasnila 11. rujna. Također i odsutnost jasnoće toga što to Zapad predstavlja, utječe na događaje u Iraku i Afganistanu. Kako bi uspješno vodili rat, vojnici moraju znati za što se bore. Zbog toga nije čudno što su u lipnju 2006. koalicijske trupe u Iraku imale obuku iz vrijednosti kako bi naučili 'prave ratničke' vrijednosti. Bilo je bitno da se trupe posvete razmišljanju o vrijednostima koje ih razdvajaju od neprijatelja. Ako iskustvo iz prošla tri desetljeća išta znači, onda je malo vjerojatno da će obuka učiniti puno po pitanju prosvjetljenja koalicijskih trupa o njihovim pravim vrijednostima. Oni simboliziraju odsutnost zajedničke svrhe i vrijednosti te promiču činjenicu da ljudi iz zapadnih društava svoje vrijednosti uče putem obuke umjesto kroz iskustvo života.⁵²

Kriza značenja koja pogađa Zapad jedan je od razloga zbog kojeg rat protiv terora nije uspio učvrstiti osjećaj solidarnosti nasuprot neprijatelju. Upravo zbog odsutnosti čvrstog značenja, prijetnje su bile mnogo učinkovitije u proizvodnji strahova, negoli u poticanju pojave novih solidarnosti. Ali nesreća je u tome što je zajedničko značenje za većinu ljudi svedeno na strah od toga da su oni mete, umjesto da budu inspirirani da se bore za 'svoj način života'⁵³. Jer ne samo prijetnja našoj sigurnosti već i naša sposobnost da joj pridodamo smisao, utječe na način na koji se bojimo. Kada se pogleda strah kroz povijest – strah od masovne nezaposlenosti, strah od komunizma, nuklearne katastrofe – ne predstavlja tek reakciju na neki problem, već test prevladavajućeg sustava značenja.

⁵¹ Usp. Stuart Sim, *Derrida i kraj povijesti*, Jesenski i Truk, Zagreb 2001., str. 33-34.

⁵² Usp. F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 138-140.

⁵³ Uobičajena floskula vladajućih američkih elita, tj. „american way of life“

Prilikom pridavanja smisla neizvjesnosti, strah dobiva sirovi karakter. Neizvjesnost se, uz to što se odnosi na osjećaj, tj. emotivnu klimu, odnosi i na sklonost k neslaganju oko toga što zapravo predstavlja prijetnju i što bi u vezi s tim trebalo biti učinjeno.

Svaki događaj traži da ga se objasni, a uz to i da se zna tko je odgovoran za njega, tko je kriv. Zbog toga se i pojavljuju teorije zavjere glede 11. rujna. Nedostatak suglasja oko značenja nesreće strahovanju daje privatan, individualan pa čak i proizvoljan karakter. Umjesto suglasja oko straha pojedinog društva, način na koji reagiramo na prijetnju često ima tendenciju da nas izolira. suočen s dinamikom individuacije strah se počinje doživljavati u fragmentiranom obliku. Strah je postao privatiziran. Bojimo se samo zbog poteškoća koje imamo u stvaranju moralnog suglasja o prijetnjama s kojima su suočene naše zajednice. Usprkos pokušajima da se pridoda smisao tim prijetnjama, fragmentacija moralnog suglasja tjera pojedince da potraže vlastiti sustav značenja. Slabljenje zajedničkih vrijednosti fragmentira potragu za značenjem. Zbog toga dolazi i do privatiziranja značenja te mu se pridaje individualni karakter. Potraga koja je toliko privatna često traži osobna rješenja i značenja.⁵⁴

Kulturni stavovi – poput nesklonosti riziku i gubicima, kao i svijest o ranjivosti – neprestano se predstavljaju kao očekivani odgovori na zbunjujuće nesigurnosti globalnog društva. Kada znaju za što se bore, ljudi su često sposobni za hrabre činove i poduzimanje rizika. Zapadne vlade i političke elite postale su poprilično nesposobne prenositi ideale koji mogu inspirirati javnost da usvoji čvrsto usmjerenje prema poduzimanju rizika u pitanju sigurnosti.

Problem s kojim se suočavamo u borbi protiv terorizma jest taj što je danas teško pronaći ciljeve za koje se valja boriti. Pojedinačni interes i sigurnost uzima maha pred drugim brigama. Za današnju kulturnu elitu, herojstvo je postalo izrazito zastarjelo, često čak i uvreda. Jedan od simbola anti-heroja jest kapetan O'Grady, američki pilot čiji je avion srušen tokom rata u Bosni u lipnju 1995. godine. Nakon što je srušen, izvukao se iz aviona i sakrio pred srpskim postrojbama. Plakao je tijekom novinarske konferencije koja je slavila njegovo spašavanje. Svi su mu klicali da je heroj, dok je on sam rekao da se osjećao poput prestrašenog malog zeca koji pokušava preživjeti! O'Grady se lijepo uklopio u tu ulogu jer je personificirao osjećaj ranjivosti njegove ere. Dok se u prošlosti heroje veličalo jer su spašavali druge ljude, O'Grady je trebao spasiti samo sebe. I priča o 15 zarobljenih britanskih mornara u Iraku ide u prilog današnjeg poimanja herojstva. Jedan od mornara kojeg su mučili uspio se predstaviti kao uplašeni školski dječak, paraliziran zbog uobičajenog vrijeđanja svojih vršnjaka. Tada se govorilo kako mora postojati

⁵⁴ Usp. F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 154-157.

psihološka priprema i razvijanje vrijednosti koje omogućuju ljudima da krajnju žrtvu učine svojevolumno.⁵⁵ Ali to su vrijednosti koje plivaju protiv struje u današnjoj zapadnoj kulturi.

⁵⁵ Usp. F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 202-204.

7. Poteškoće s osvetom

Užas koji se dogodio 11. rujna učinio je snažan vojni odgovor imperativom za svakog američkog predsjednika. Vođen željom za osvetom, Bush je izjavio da će SAD i njezini saveznici izvesti Osamu bin Ladenu pred lice pravde ili dovesti pravdu do Osame bin Ladena. U sebi dvosmislena izjava izrazila je elokventnu konfuziju. Njezin prvi dio značio je da će Osama bin Laden i njegovi suradnici biti izvedeni na suđenje; drugi, pak, da će biti ubijeni. Ni danas još uvijek nije jasno je li Osama živ ili mrtav. Grozno je što ga se lovi kao da je nekakva 'gamad'. Tako se ne bi trebalo odnositi niti prema jednom ljudskom biću, bez obzira na to koliko su zla njegova djela ili mrzak njegov karakter. Vjerovanje da su pripadnici Al-Qa'ide 'smeće' i da se prema njima treba ponašati u skladu s tim uvjerenjem, sve se više razotkriva u jeziku dijelova vojne administracije kao i vojnika na terenu. Žalosno je što se čini da većinu Amerikanaca to ne smeta niti ih je briga hoće li Osama i njegovi ljudi biti izvedeni pred lice pravde ili ubijeni u osvetničkom činu.

Trebalo bi ih se to ticati, iako osveta sama po sebi nije loša ili dobra stvar. S obzirom na to da se osveta može izvesti zbog onih kojima je naneseno zlo, može izgledati kao da je ona zahtjev morala ili poštovanja te ju je stoga lako pobrkati sa zahtjevima pravednosti.

„Teškoća s osvetom nije u tome da ona mora biti niska: problem je u tome da za nju nema prirodnog kraja.“⁵⁶

Zbog toga što svaki čin provocira neku daljnju radnju, jedino ograničenje osvete jest iscrpljenost ili neka druga nesposobnost.

Civilizacije radi, zbog koje Koalicija tvrdi da se bori, neopisivo je važno da se taj 'rat protiv terora' ne pretvori u krvnu osvetu koja se odvija na međunarodnom planu.

Veliki dio vojske SAD-a i državne administracije oduševljen je relativnom lakoćom s kojom su vođene borbe protiv Al-Qa'ide i Talibana. Masovno bombardiranje s velikih visina osiguralo je da SAD ima minimalne gubitke. Izgleda da američki vojnici ne razumiju prezir koji SAD pokazuje prema svom neprijatelju kada ih ubijaju na tisuće i istovremeno im onemogućuju ljudsko zadovoljstvo koje dolazi od osjećaja da su sposobni uzvratiti udarac. Čini se da su također slijepi i na prezir svojih neprijatelja koji, razumljivo, vjeruju da su Amerikanci kukavice i previše spremni da ubijaju, ali ne i da poginu. Samo bi ljudi kojima nedostaje ponos i dostojanstvo sebi dopustili da s njima postupa onako kako SAD trenutno postupa sa svojim

⁵⁶ Raimond Gaita, „Rat dobra protiv zla“, u: *Terorizam i pravednost*, KruZak, Zagreb 2004., str. 174.

neprijateljima. Borci Al-Qa'ide mogu u svojim srcima nositi mržnju, ali oni su ponosni. Nesposobni da ubiju američke vojnike, oni će svoga neprijatelja udariti na jedinom mjestu na kojem to mogu – u njegovoj kući.⁵⁷

7.1. „Zero killed“

„Sva sredstva zastrašivanja i uništavanja ne mogu ništa protiv neprijatelja koji je od svoje vlastite smrti već napravio oružje za protunapad. (...) 'Što nas briga za američko bombardiranje! Naši ljudi žele umrijeti koliko i Amerikanci živjeti!'“⁵⁸

Takvim porukama islamistički vođe nastoje skrenuti pozornost na tvrdnju da njihova strana vjeruje u nešto za što je spremna umrijeti dok njeni suparnici nisu. Poanta je tih izjava alarmirati kulturu nesklonu riziku. To javno veličanje smrti osmišljeno je kako bi prestrašilo protivnike podsjećanjem da „smo žrtvovanjem naših života spremni poduzeti neizmjerljivo veći rizik nego što (vi) uopće možete zamisliti“.⁵⁹ Izjavama ovakog tipa teroristi nastoje prenijeti poruku da oni, za razliku od *nas*, nemaju što izgubiti u tim sukobima. Te poruke pogađaju osjećaj ranjivosti od kojeg pate njihovi protivnici. Za kulturu koja je nesklona riziku i koja je svjesna ranjivosti teško je pojmiti teatralno veličanje smrti. Konvencionalno objašnjenje povezanosti između porasta moći terorizma i spremnosti za smrt glasi da je vrlo teško zaustaviti ili obraniti se od nekog tko ne mari za to hoće li ostati živ. *Njihova* moć raste u odnosu na *naš* osjećaj bespomoćnosti.

Kulturne vrijednosti s obzirom na izbjegavanje gubitka pojmovno su povezane sa stavovima prema riskiranju i doživljajima rizika. Čini se da su islamistički aktivisti spremniji poduzeti veće rizike, nego njihovi protivnici. To se vidi u slučaju bombaša-samoubojice i njegove spremnosti da poduzme veoma velike rizike, što se samo po sebi promatra kao prijetnja. Iz njihove perspektive, zapadna fobija od gubitaka pruža poticaj da se povećava akcija.

Različiti kulturni stavovi spram rizika imaju ključan utjecaj na učinak prijetnje nasilja, odnosno sama kultura nesklona riziku koja im je meta može ih ohrabriti da iskoriste te razlike u stavovima.⁶⁰

⁵⁷ Isto, str. 173-175.

⁵⁸ J. Baudrillard, *Duh terorizma*, str. 23.

⁵⁹ F. Furedi, *Poziv na teror*, str. 194.

⁶⁰ Isto, str. 194-200.

„(...) cijeli ulog se stavlja na smrt, ne samo kroz nasilnu provalu smrti uživo, u stvarnom vremenu, nego i kroz provalu više nego stvarne smrti: simbolične i žrtvene – odnosno, događa je apsolutan i neopoziv. Takav je duh terorizma.“⁶¹

7.2. Bombaš - samoubojica

Bombaš samoubojica svojim činom objavljuje da bi i smrt bila bolja od njegovog bijednog života, odnosno taj oblik života jest oblik smrti koje je nečija zbiljska smrt tek materijalno izvršenje. Podizanje ruke na sebe u tom smislu naprosto je zornija slika onoga što vam neprijatelj ionako čini te tako pretvara vašu nemoć u javni spektakl. No takva smrt, iako je dio čovjekove egzistencije, također je i u njezinu diskontinuitetu. Zbog toga što slobodno raspolaže svojim životom, bombaš samoubojica nada se privući pozornost na opreku između toga krajnjeg oblika samoodređenja i odsustva takve autonomije u njegovu svakodnevnom životu. Sam čin razaranja sama sebe pokazatelj je koliko bi dramatična preobrazba bila potrebna da vaš svakodnevni život postane podnošljiv.

Samoubilački bombaški napadi posljednja su riječ pasivne agresije. Oni su osveta i poniženje u jednoj gesti. Oni su gesta prkosa svijetu masovne proizvodnje, u kojoj oni sami figuriraju tek kao brojka.

U prvom romanu o bombašu samoubojici u engleskoj književnosti, autora Josepha Conrada *Tajni agent*, g. Vladimir potiče Verloca na teroristički čin koji bi bio ne samo strahovit, nego i apsurdan:

„Da bi bombaško nasilje danas imalo utjecaja na javno mišljenje, ono mora nadići nakanu osvete ili terorizma. Mora biti čisto destruktivno. Mora biti to i samo to, bez i najmanje sumnje na bilo kakav drugi cilj. (...) predlaže dizanje u zrak ne kazališta ili restorana, nego zvjezdarnice u Greenwichu. Taj bi čin pokazao da je terorizam više simbolički ili ekspresivan, nego instrumentalan.“⁶²

⁶¹ J. Baudrillard, *Duh terorizma*, str. 23.

⁶² T. Eagleton, *Sveti teror*, str. 90.

Ako želite da vaš čin terora bude doista apsurdistički, zašto u zrak ne dignete javni zahod? Vladimir tako mimo svojih namjera ukazuje na to da politički teror, u stvari, nije lišen svrhe.

Bombaš samoubojica likuje nad svojim protivnicima jer je spreman stradati, dok oni to nisu. Konačna je sloboda u odsustvu straha od smrti – straha koji nas popustljivo drži na našem mjestu. Dignuti sebe u zrak ne mora odmah imati značenje zaljubljenosti u vlastitu smrtnost. Bombaši samoubojice smatraju da je život dragocjen, u suprotnom ne bi činili to što čine. Obje strane smatraju da je *ono što vašem životu daje temeljnu vrijednosti, sve ono za što ste ga spremni dati*. Čin napuštanja života omogućuje tada toj Stvari da zasja kao blistava pozadina vaše pogibije. Svojim činom umiranja terorist ističe opreku između vlastite smrtnosti i neuništivosti onoga za što pogiba. Isto kao i kod uzvišenog, koje ga dovodi da čuti njegovu neizmjenost u opreci spram njegove beznačajnosti. Što se više *on umanjuje*, to se *ono više uzvisuje*. Ali u konačnici on ne umire, budući da je ta nepokvarljiva Stvar jezgra vašeg postojanja, oblik u kojem ćete živjeti vječno.

„Uništavanje sebe sama uključuje neobičnu vrstu života-u-smrti, jer podrazumijeva da čovjek može suvereno raspolagati svojim ništavilom i to upravo u trenutku kad proglasi jalovost djelovanja i ispraznost moći.“⁶³

Samoubilački je napad vrhovni izraz volje, a to je dio onoga što ga veže uz civilizaciju kojoj se suprostavlja. Malo je sposobnosti tako vitalno za taj oblik života kao vrhovna sposobnost slobodnog izbora. Izbor nije bezgraničan. Kad bi sloboda bila potpuno nesputana, značilo bi to da nije sputana niti razlozima; no bez razloga ne bismo prije svega imali načina da spoznamo što odabrati. Ne bismo, zapravo, uopće bili kadri djelovati te bi naša sloboda bila čisto pojmovna. Apsolutna volja nužno je samovoljna jer odbija priznati bilo kakvu nezgodnu zapreku kao racionalan motiv. Apsolutna sloboda vodi k paralizi volje. I još jednom se 'sve' preokreće u 'ništa'. Odnosno, mi ne možemo htjeti ono što nalazimo nepoželjnim. Čak i oni koji odabiru zlo čine to jer u njemu vide dobru ideju. Što neće reći da ga sveudilj ne vide kao zlo!

⁶³ Isto, str. 93-94.

Nema jasne razlike između bolećive ljubavi prema smrti radi nje same i prihvaćanja radikalnog samoizvršenja kao sredstva za nov život. Gledanje na vlastitu smrt kao na strateški čin nije daleko od težnje za manipulacijom budućnošću te je otuda dio logike koji pomaže sprječavanju nadolaska te budućnosti. Samoubojica ne može predodrediti posljedice svoga čina jer onda neće biti tu da ih oblikuje. Gledati smrt ne-strateški, s druge strane, znači riskirati morbidno zaljublivanje u nju.⁶⁴

Pogubno je razmišljati o plodovima svojih postupaka, a krajnje nerazobrito o njima ne razmišljati.

7.3. O 'pravednosti' terorizma (i rata!)

Nepravedan je onaj rat koji se vodi tako da se pokazuje nemar za civilne žrtve. Kontroverznije vjerovanje jest da se rat vodi na nepravedan način ako se ubije previše civila (dva po svakom borcu, bila je procjena napravljena u Vijetnamskom ratu), čak i ako je to neizbježna posljedica proganjanja neprijatelja koji se skriva među narodom. Ako razlikovanje između civila i boraca treba biti izraz poštovanja prema ljudskom životu prije negoli mudra maksima zasnovana na strahu da će njezino kršenje dovesti do zastrašujućih posljedica, onda se to poštovanje treba pokazati i prema borcima. Poštovanje distinkcije između ubijanja boraca i ubijanja civila ne preklapa se glatko s distinkcijom između poštovanja za ljudski život i prezira prema njemu.

Operacije oslabljivanja, u kojima su bombardirani deseci tisuća iračkih vojnika u Iraku i Kuvajtu i koje su očito izazvale prezir prema SAD-u u velikom dijelu arapskog svijeta, pokazale su brutalan nedostatak poštovanja za ljudski život. Nailazi se na prepreke pri shvaćanju takvog ponašanja – kako netko može izražavati takav prezir za čovječanstvo boraca i u isto vrijeme pokazivati poštovanje prema životu civila, kada u isto vrijeme pokušava pažljivo minimalizirati popratnu štetu. Poštovanje čovječnosti drugih ljudi ne može se tako lako razdijeliti.⁶⁵

„Iskustvo koje stječemo o našem životu iznutra, priče koje pripovjedamo sami sebi o nama samima da bismo si objasnili što činimo predstavlja istinsku laž – istina se nalazi izvana, u onome što činimo.

⁶⁴ Usp. T. Eagleton, *Sveti teror*, str. 88-109.

⁶⁵ Usp. R. Gaita, „Rat dobra protiv zla“, str. 178-179.

Jedna od stvari koje uvijek iznenađuju naivnu etičku svijet jest kako to da isti oni ljudi koji su počinili strašna zlodjela svojim neprijateljima mogu istovremeno iskazivati toplinu, humanost i brižnost za članove grupe kojoj pripadaju?⁶⁶

Sve od kada je Sokrat ustvrdio da je *bolje trpjeti zlo negoli ga činiti*,⁶⁷ pozivalo se na istu misao da bismo bili osviješteni kako u politici čovjek ponekad treba odlučiti hoće li upotrijebiti jedina sredstva koja mu stoje na raspolaganju kako bi se obranio ili će od njih odustati zato što su nepravedna. Ne može nas ništa u moralu spasiti od mogućnosti da ćemo se suočiti s neprijateljem koji je dovoljno lukav da stvori takvu situaciju u kojoj je zlo jedino raspoloživo sredstvo za našu samoobranu. Sokratova izjava jest tvrdnja da ništa nije toliko važno koliko to da čovjek živi čestito, pri čemu 'ništa' doista znači 'ništa'. Platon je shvatio da takav moral ne može upravljati politikom. Političari će radi obrane svoje zajednice uvijek učiniti zlo, ako prosude da je to nužno. Odnosno, dolazi do sukoba između *politike* i *morala*. Kritika na to kaže da je sukob unutar okvira morala. Ako moral ima ljudsko podrijetlo, njegov cilj mora biti služenje ljudskoj dobroti te će ponekad biti nužno da ga se kreativno izmijeni tako da može bolje ispuniti tu svoju svrhu.

Uspjeh koncepcije *morala* sve se više očituje u današnjem vremenu. Govori se o moralu u smislu dopunjavanja kako bi odgovarao svom vremenu. U skladu s tim, prirodno je misliti da suvremeno naoružanje i suvremene metode ratovanja od nas zahtijevaju da preispitamo učenje o pravednom ratu koje je razvijeno prije par stotina godina. Teorija pravednog rata, čije utemeljenje leži u moralu odricanja, nije baš u skladu s modernom nastrojenošću. To nije zato što je taj moral dokazano neadekvatan za naše vrijeme. Ako se netko odriče jedinog sredstva koje mu stoji na raspolaganju kako bi izbjegao neke strašne posljedice, ne nedostaje mu nužno neka spoznaja niti mora propustiti u potpunosti shvatiti grozne posljedice tog svog odricanja.

Ponekad se prosuđuje zlo djelo, a ne onoga tko ga je počinio. Neki od onih koji čine takva djela nemaju osjećaj žaljenja zbog učinjenog, a i karakteri su im jednako odbojni kao i radnje. Čini se da u njima nema ničega iz čega bi moglo proisteći kajanje. Oni koji čine zla djela mogu nam se takvima činiti samo zato što nismo vidjeli dobro u njima. Imamo dojam da tako mora biti. Vjerovanje da za osjetljivu percepciju mora biti moguće da u njima otkrijemo neko dobro, jest imitacija tvrdnje koja nema potporu razuma, da se čak i takvim ljudima duguje bezuvjetno poštovanje.

⁶⁶ S. Žižek, *O nasilju*, str. 45.

⁶⁷ R. Gaita, „Rat dobra protiv zla“, str. 179.

Ironično je da je pojam dobra, koji je međuzavisan s koncepcijom dobrote – koja tvrdi da je svako ljudsko biće beskonačno dragocjeno – taj koji nam omogućuje da čak i najveće počinitelje zla zadržimo među sobom kao svoju braću. Mnogo je razloga za tjeskobu zbog načina kako se Bush i njegova administracija odnose prema pojmu dobra i zla. Njihov nerazuman i opasan način govora ne daje ništa više razloga da napustimo govor o dobru i zlu, nego što nam njihov jednako nerazuman i opasan način govora o 'beskrajnoj pravdi' daje razloga da napustimo govor o pravednosti.⁶⁸

7.4. „Nije dovoljno da ja pobijedim – bitno je da drugi izgube!“

Žižek se prisjeća narodne priče o slovenskom seljaku kojemu je dobra vještica ponudila izbor: ili ću ti dati jednu kravu, a tvom susjedu dvije, ili ću ti uzeti jednu kravu, a tvom susjedu dvije. Seljak se istog trena odlučio za ovu drugu opciju.

Ovim se primjerom potvrđuje 'igra' fundamentalista u kojoj nema pobjednika i u kojoj njihova pobjeda znači tuđi poraz. Teroristički se fundamentalisti, boreći se protiv grešnog Drugog, zapravo bore protiv vlastitih iskušenja te time nanose štetu i sramotu istinskom fundamentalizmu. Prema Drugome imaju razvijen osjećaj zavisti i srdžbe te time pokazuju da nemaju ravnodušnost spram načina života onih koji ne dijele njihova religijska uvjerenja. Rascjep između zavisti i srdžbe nije pozitivan (svi bismo mogli biti pobjednici i nitko ne mora biti gubitnik), već ne negativan: „Ako moram birati između svoje pobjede i nečijeg poraza, radije biram ovo drugo, čak i pod uvjetom da to znači moj gubitak.“ Ideja pravde kao jednakosti utemeljena je na zavisti, i to zavisti Drugog koji ima nešto što mi nemamo i u tome uživa. Tako zahtjev za pravdom postaje zahtjev da se smanji prekomjerni užitak Drugog tako da pristup *jouissance*⁶⁹ svima bude moguć i jednak.

Subjekt ne zavidi Drugome zbog toga što posjeduje žuđeni objekt kao takav, nego zavidi zbog načina na koji je Drugi u stanju uživati u tom objektu. Nije dovoljno da ga ovaj jednostavno ukrade i s tim postane njegov vlasnik, nego je njegov istinski cilj spriječiti Drugog, dovesti ga u stanje u kojem on više neće moći uživati u objektu. Suprotnost ovakvom subjektu jest škrtac koji posjeduje objekt, ali ne može u njemu uživati ili ga konzumirati. Njegov užitak proizlazi iz pukog posjedovanja objekta, njegova uzdizanja na razinu svetog, nedodirljivog/

⁶⁸ Isto, str. 180-187.

⁶⁹ „Opsceni užitak“

zabranjenog entiteta koji se ne smije konzumirati ni pod koju cijenu. *Melankolični škrtac*, za razliku od 'običnog' škrtca, gubi razlog zbog kojeg je poželio imati objekt koji trenutačno posjeduje. Najtragičnije je to što melankolik ima slobodan pristup svemu što poželi, ali u svemu tome ne nalazi zadovoljstvo.⁷⁰

Zlo se pojavljuje kao istinski duh žrtve, spreman zanemariti vlastitu dobrobit – kad bih bar svojom žrtvom Drugog mogao lišiti njegova 'užitka'.

⁷⁰ Usp. S. Žižek, *O nasilju*, str. 78.

8. Sablasti terorizma

8.1. Sablasti marksizma

Stuart Sim se, u svom dijelu *Derrida i kraj povijesti*, osvrće na *Sablasti Marxa*, odnosno marksizma te ističe kako marksizam treba sagledati kao nešto ponovno ispisano na 'staroj tkanini' povijesti, a unutar naročitih povijesnih uvjeta pod kojim je do njega došlo. Marksizam nije nešto od čega možemo pobjeći ili nešto što možemo ignorirati niti možemo tvrditi da smo ga napokon prevladali. On je dio tapiserije našeg života i ne može jednostavno *završiti*.⁷¹ Ako ga i pokušamo izbaciti iz našeg kulturnog naslijeđa, vratit će nam se poput utvare. Jer uvijek su *neke* sablasti oko nas. Derrida kaže:

„Oni su uvijek tu, sablasti, čak i ako ne postoje, čak i ako ih više nema, čak i ako ih još uvijek nema!“⁷²

Fukuyama govori o *kraju povijesti* sa 'završetkom' komunizma, odnosno marksizma te kaže kako je liberalna demokracija jedini razumni ishod kojemu trebamo težiti. Derrida za tu pobjedu kaže da je slaba, krhka, ugrožena i katastrofalna te da zapravo predstavlja pretrpljeni gubitak.

„Glavno lukavstvo kapitala bilo je, naime, da klicu raspada koju nosi u sebi preobrazi u vidljivog neprijatelja, u klasnog protivnika i tako promijeni taj povijesni pokret u reintegracijsku dinamiku najnaprednijeg stupnja kapitala, s onu stranu robnog izrabljivanja.

Terorizam se, s druge strane, odigrava na višoj razini radikalizma: on nije povijesni subjekt, nego nedohvativi neprijatelj. Iako klasna borba proizvodi povijesne događaje, terorizam stvara drukčiju vrstu događaja. Tu se globalna moć (koja više nije istovjetna s moći kapitala) nalazi u izravnom sukobu sa samom sobom. Ona od sada više nema posla sa slabošću komunizma, nego s vlastitom sablašću.“⁷³

⁷¹ Krah komunizma u Europi, rušenje Berlinskog zida...

⁷² Stuart Sim, *Derrida i kraj povijesti*, Jesenski i Turk, Zagreb 2001, str. 55.

⁷³ J.Baudrillard, *Inteligencija zla*, str. 120.

8.2. Sablasti terorizma

Za terorizam je karakteristično stvaranje začuđenosti, odnosno davanje novog značenja nekom starom značenju – u slučaju 11. rujna tornjevima Svjetskog trgovačkog centra. Teorija o očuđivanju i teorija o šoku⁷⁴ mogu nam reći nešto supstancijalno o samom terorizmu. Očuđivanje ima zadatak da poznate stvari, obične i svakodnevnne, učini nepoznatima. Svrha je umjetnosti učiniti objekte „nefamilijarnima“, učiniti formu „teškom“, povećati teškoću i dužinu percepcije jer je sam proces percepcije na kraju estetski. U teoriji o šoku, „očučivanje“ se prenosi iz umjetničkog i književnog područja na društveno te on postaje jedan od efekata koji može akcelerirati procese društvene promjene. Razlog je prije svega faktor iznenađenja, ali i produkt šoka, a to je svojevrsna tjeskoba. U očima javnosti, kod arhitekture se prvenstveno radi o komforu, zaklonu, zidovima i građi. No, za one za koje arhitektura nije samo osiguravatelj komfora, već i faktor mijenjanja društva i njegova razvoja, uzrok šoka može biti prijeko potrebno oruđe.

Te dvije teorije, *očučivanje* i *šok*, svoju sintezu na neki način doživljavaju u teoriji *potuđivanja*. Ona, pak, djeluje kao suprotnost automatizaciji, odnosno receptivnim mehanizmima i konvencionalnom ukusu potrošača umjetnosti pa sukladno tome i arhitekture. U slučaju WTC-a radi se o tome da se „očude“, odnosno defamilijariziraju dotad poznati objekti – pritom se, dakako radi o semiološkom procesu: znakovi koji su do tada imali općeprihvaćenu funkciju (aviona=prijevozno sredstvo, neboder=mjesto rada ili stanovanja) sada dobivaju drugo značenje (avion=terorističko sredstvo, neboder=teroristički cilj). Potuđivanje u slučaju 11. rujna možda nije bilo toliko neočekivano jer smo to već vidjeli na holivudskim filmovima, no samim tim činom proizveden je šok koji je istovremeno proizveo *ostranjenje*. Jedno umjetničko (arhitektonsko) djelo poput WTC-a odjednom je postalo čudovišno do neprepoznatljivosti. A njegov duh i danas lebdi nad New Yorkom.

Nakon 11. rujna s punim bismo pravom – čemu svjedoče čak i novi pridjevi „post-11-rujanski“ koji se stavljaju ispred novih događaja, označavajući neku novu konstelaciju i paradigmu zbilje – mogli ustvrditi kako je Derridina proklamacija da danas, umjesto komunizma, nad Europom lebde sablasti Marxa, već zastarjela. Danas doista, i to nad cijelim svijetom, lebde 'sablasti 11. rujna'.⁷⁵

⁷⁴ Usp. Srećko Horvat, *Diskurs terorizma*, AGM, Zagreb 2008., str. 111.

⁷⁵ Isto, str. 111-113.

* * *

Terorizam je pretežno promatran s političke, ekonomske, gospodarske... strane, ali rijetko kada s filozofske. Tek nakon 11. rujna 2001. filozofija se sve češće pojavljuje u raspravama o terorizmu. Zašto je toliko bitno da nam i filozofi kažu svoje mišljenje o tom problemu? Cilj filozofije i filozofa je definiranje problema jer – kako si pomoći ako uopće ne znamo u čemu je problem? Zbog toga je bitno točno definirati terorizam kao takav. Mnogi su to činili i zbog te količine definicija možemo doći do zaključka da nema jedinstvene definicije te je teže suočiti se s problemom koji terorizam danas predstavlja.

Postoje različite vrste ratova u svijetu, a s time i različite vrste nasilja. Neka od njih se mogu pripisati terorizmu, a neka ne. Gdje bi bila crta razgraničenja između tih razlika, teško je reći. Zbog toga sam i počela ovaj diplomski rad poglavljem o nasilju. To je ono po čemu se terorizam danas prepoznaje. Premda se čini lako neutralnom promatraču odrediti tko je u nekom sukobu terorist, a tko žrtva, nailazi se na problem subjektivnosti. Nitko za sebe neće reći da je terorist, nego da je *borac za slobodu*. Pojavljuju se dva pogleda na događaj: onoga tko ga čini i onoga tko ga trpi. O tome kako će ga svijet shvatiti i prihvatiti ovisi kako je događaj prezentiran u medijima.

Našim mišljenjem upravljaju mediji. Ako nas svaki dan obasipaju raznim prijetnjama od strane terorista, za očekivati je da se strah prema slobodnom življenju povećava. Što podrazumijevam pod pojmom *živjeti slobodno*? Biti slobodan *od* iracionalnog straha koji nam dolazi u *udarnim vijestima*. Nema više mobitela u avionima – velika je šansa da se upotrijebe kao bomba. Kupujte vodu u bocama – jer kada se onečisti tada je već kasno. Nedostatak dokaza postalo je *dokaz* kako je preventivno djelovanje jedino *djelovanje* u 'borbi' protiv terorizma.

Derrida govori o sablastima marksizma u današnje vrijeme. Horvat kaže kako su sablasti terorizma zamijenile sablasti marksizma. Ne bih se složila s tim jer je marksizam, odnosno komunizam, još uvijek prisutan u pojedinim zemljama. On nikada neće biti izbrisan iz naše svijesti. Komunizam je bio sablast i prije samog početka. On odbija biti izgnan iz zapadne svijesti. Njegova će nas poruka i dalje progoniti jer nas i jest uvijek proganjala. Na primjer: ne možeš dobiti posao ako nisi član partije. Danas je situacija slična – tko ima (jaču) vezu, ima i radno mjesto. Sablasti komunizma vraćaju nas nazad u prošlost kako bismo postali svjesni da je povijest tkanina bez šavova. Tako i terorizam. Uvijek će se naći netko tko će smatrati da je teror jedna od najboljih taktika za ostvarivanje ciljeva. Uvijek će biti potlačenih, koji će se boriti za svoju slobodu, i tlačitelja, koji ne žele ništa mijenjati jer njima takva pozicija odgovara.

9. Literatura

1. Baudrillard, Jean, *Duh terorizma*, Meandar, Zagreb 2003.
2. Baudrillard, Jean, *Inteligencija zla ili pakt lucidnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb 2006.
3. Eagleton, Terry, *Sveti teror*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006.
4. Furedi, Frank, *Poziv na teror: rastuće carstvo nepoznatog*, Naklada Ljevak, Zagreb 2009.
5. Gaita, Raimond, „Rat dobra protiv zla“, u: *Terorizam i pravednost*, KruZak, Zagreb 2004.
6. Horvat, Srećko, *Diskurs terorizma*, AGM, Zagreb 2008.
7. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1990.
8. Krivak, Marijan, „Heidegger u postmodernom kontekstu - u svjetlu interpretacije Giannija Vattima“, u: *Čemu*, br. 10, Zagreb 2001.
9. Primorac, Igor, „Suvremeni terorizam kao filozofska tema“, u: *Polemos*, br. 10, Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2007.
10. Sim, Stuart, *Derrida i kraj povijesti*, Jesenski i Turk, Zagreb 2001.
11. Stephen, Ninian, „Prema definiciji terorizma“, u: *Terorizam i pravednosti*, KruZak, Zagreb 2004.
12. Vattimo, Gianni, *Transparentno društvo*, Algoritam, Zagreb 2008.
13. Vattimo, Gianni, *Kraj moderne*, Matica hrvatska, Zagreb 2000.
14. Žižek, Slavoj, *O nasilju*, Naklada Ljevak, Zagreb 2008.